

ŽITELJI LIČA PREMA MATIČNIM KNJIGAMA KRŠTENIH (1848. - 1878.)

Sabolić, Jakov

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:895018>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-10**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest

JAKOVŠABOLIĆ

**ŽITELJI LIČAPREMA MATIČNIM KNJIGAMA KRŠTENIH
(1848.-1878.)**

Diplomskirad

Pula, 2024.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest

JAKOVŠABOLIĆ

**ŽITELJI LIČAPREMA MATIČNIM KNJIGAMA KRŠTENIH
(1848.-1878.)**

Diplomski rad

JMBAG: 03030581889

Studijski smjer: Jednopedmetni diplomski studij Povijesti

Predmet: Povijesnademografija

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: Povijest

Znanstvena grana: Hrvatska i svjetska novovjekovna povijest

Mentor: doc. dr. sc. Danijela Doblanović Šuran

Pula, 2024.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani Jakov Sabolić, kandidat za magistra Povijesti, izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju bilješke i bibliografija. Izjavljujem da ni jedan dio Diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, te ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad na bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli 30. rujna 2024.

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOGA DJELA

Ja, Jakov Sabolić, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, nositelju prava korištenja, da moj završni / diplomski rad pod nazivom „Žitelji Liča prema matični knjigama krštenih (1848. - 1878.)“ upotrijebi da tako navedeno autorsko djelo objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te preslika u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama. Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Potpis

U Puli 30. rujna 2024.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. O LIČU I NJEGOVIH DOSELJENICIMA	2
2.1. Geografija prostora	8
3. RAZVOJ POVIJESNO DEMOGRAFSKIH ISTRAŽIVANJA	11
4. POVIJEST ŽUPE LIČ	13
4.1. Župnik Mate Brušija	15
4.2. Matične knjige Liča	19
5. ANALIZA PODATAKA MATIČNE KNJIGE KRŠTENIH LIČA	24
5.1. Brojčani pokazatelji (1848.- 1878.)	24
5.2. Sezonski raspored krštenja i začeca	26
5.3. Imena krštenih	31
5.4. Ritam rađanja	40
5.5. Nezakonita djeca	43
5.6. Blizanci	46
5.7. Kumovi	48
5.8. Prezimena	52
5.9. Zanimanja očeva i kumova	54
5.10. Kućni brojevi	57
6. LIČANI I NJIHOVI SUSJEDI	58
7. SPOMEN ŽELJEZNICE U MATIČNIM KNJIGAMA KRŠTENIH	60
8. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	62
9. BIBLIOGRAFIJA	64
10. SAŽETAK	69
11. SUMMARY	70

1. Uvod

Lič je mjesto u jugoistočnome dijelu Gorskog kotara, najšumovitijeg predjela Republike Hrvatske. Iako su šume i šumska bogatstva nezaobilazni dijelovi povijesti Liča i njegova stanovništva, za Lič je jednako značajno i njegovo polje, koje je najveće u Gorskom kotaru. Često se u današnje vrijeme Ličko polje u Liču može zamijeniti za Ličko polje u Lici. Zbog toga se u novije vrijeme nastoji uvesti naziv „Lič polje“ na javnim putokazima, kartama, ali i u novinama pa čak i znanstvenoj literaturi. Prema popisu stanovništva iz 2021. godine Lič broji 446. stanovnika.¹ Ta je brojka u odnosu na većinu mjesta Gorskog kotara, pozamašna, ali kada se usporedi s brojem stanovnika u prošlosti, ukazuje na veliku depopulaciju. Novovjekovna je povijest Liča najbogatije dokumentirana, stoga će u ovome radu o njoj biti najviše riječi, a istraživanje koje sam proveo na matičnim knjigama krštenih iz 19. stoljeća čitateljima će dodatno približiti život Ličana i to ponajprije određene običaje kod krštenja, odabira kumova, ali i glede zanimanja prisutnih u Liču u tom razdoblju. U skladu s prirodnim okruženjem, najstarija je povijest Gorskog kotara zarasla u duboki korov zbog kojeg su ga još Rimljani prozvali „hortusdiabolicus“ (vražji vrt). Brdsko-planinska karakteristika je najviše zaslužna za slabu naseljenost Gorskog kotara kroz povijest što ga je učinilo i u historiografskom smislu, teže dostupnim, iako istraživanja terena dokazuju nazočnost čovjeka od prapovijesnih vremena.

Kako bi dobili potpunu sliku lokalne povijesti Liča, ali i uvid u neke povijesno-demografske pokazatelje, valjalo bi prva poglavlja rada, posvetiti upravo tim temama. U središnjem ćemo se dijelu posve usredotočiti na podatke iz matičnih knjiga krštenih, koji će zorno prikazati ondašnja demografska kretanja, a otkriti će nam i neke skrivene trenutke iz povijesti Liča. Moj odabir ove istraživačke teme je povezan s mojim podrijetlom, točnije s mojom majkom koja je rođena u Liču u obitelji Radošević. Ovim ću radom prikazati, zasad dobrim dijelom neistraženi dio povijesti Liča, ali ostaviti ću i prostora za neka buduća istraživanja Liča i njegova žiteljstva.

¹Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. – stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima., Državni zavod za statistiku., *Posjećeno: 22. srpnja 2024.*

2. O Liču i njegovim doseljenicima

Povijesna vrela malo govore o prostoru Gorskog kotara, pa tako i Liča. Najstariji spomen Liča seže u 14. stoljeće. Točnije godinu 1364. kada krčki knez Ivan Frankapan daje u zalog Goričkim knezovima mjesta Hreljin, Lič i Bakarac. Sljedeći dokument je iz 1477. godine kada Martin Frankapandaruje Mikulici Drozgometskom posjed Maševo, smješten između Lukova, Mrkoplja i Liča.² Kada je Lič osnovan, teško je reći. Vjerojatno se to dogodilo u srednjem vijeku. Kako je Lič dobio svoje ime, također ostaje nepoznanica iako je Andrija Rački u svome djelu „Iz prošlih dana općine Lič i Fužine“ taj problem pokušao razjasniti. Prema njemu, Lič su nastanili u 15. stoljeću ljudi iz Like i tada mu dali to ime.³ Rački, međutim, nije znao da se Lič spominje i prije 15. stoljeća i vremena kada su se zbog osmanskih upada dogodile velike migracijske promjene u koje on smješta dolazak ovih Ličana iz Like. Ono što možemo sa sigurnošću tvrditi je da naselje Lič postoji barem od 14. stoljeća i to na istočnoj strani polja i Ličanke, podno brda Gradine. Dakle, na različitom mjestu od današnjeg! Prostor se kasnije našao među posjedima Zrinskih koji su početkom 17. stoljeća pristali na njegovo prvo poznato organizirano naseljavanje. Time započinje dokumentiranije razdoblje novovjekovne povijesti Liča. Prema izvorima, saznajemo kako se Lič našao napušten već dva stoljeća, pa su nova naseljavanja bila dobrodošla na tada važnom strateškom položaju hrvatskih zemalja.⁴ Osmanlije su često upravo ovim putem odlazili prema Austrijskim zemljama, a nije nemoguće i da su se utaborili na Ličkom polju ako znamo da su to činili i na Grobničkom. Rački navodi kako su nesumnjivo i prije važnih naseljavanja u 17. stoljeću, u Liču živjeli neki doseljenici koje on povezuje s Likom. Kada su došli, a kada otišli iz Liča ostaje nejasno. No, na Gradini i danas stoje ostaci nekadašnje utvrde, ali i grada podno brda.

Prvo zabilježeno organizirano naseljavanje Liča odigralo se 1605. godine. Zrinski su nakon početnog odugovlačenja ipak pristali naseliti Vlahe Krmpočane.⁵ Ovi su se Vlasi/Morlaci već bili naselili tijekom 15. i 16. stoljeća diljem Like i Velebita, a zatim su njihove rute postale sve sjevernije i zapadnije ka prostoru Gorskog kotara, Kvarnera i Istre. Krmpočani su nastanjivali predjele u zaleđu od Senja do Novog Vinodolskog, a bavili su se pretežno stočarstvom. Zrinski nije htio pod svaku cijenu naseliti ove ljude na svoje posjede jer su bili

² Emilij Laszowski, *Gorski kotar i Vinodol*, Zagreb, Matica hrvatska, 1923., str. 60.

³ Andrija Rački, *Iz prošlih dana općine Lič i Fužine*, Rijeka, Narodna štamparija, 1946., str. 15.

⁴ Isto, str. 16.

⁵ Isto, str. 17.

na glasu kao neodani i nasilni, a u jednom ih je pismu ovako opisao: „Rđava čeljad, lupeži koji se ne boje Boga, koji nikoga ne slušaju“. Rački navodi kako su Vlasi Krmpoćani uslijed naseljavanja u Lič bili pravoslavne vjere i itekako svjesni svoje prošlosti iz Bosne pod Osmanlijama.⁶ Do naseljavanja je ipak došlo, pa su Krmpoćani dospjeli u Hreljin gdje se nalazilo središte Zrinske uprave nad Ličom. Odande dolazi znamenita prisega Vlaha Krmpoćana Nikoli Zrinskom u kojoj se obvezuju na davanja za Zrinske, ali i narat protiv Osmanlija. Julije Čikulin, kapetan Vinodola je bio najviše zaslužan za naseljavanje Liča ovim došljacima, pa je te iste godine od Nikole Zrinskog poveljom dobio, Lič u vlasništvo. Osim njega, važnu je ulogu odigrao i vojni general Vid Kissel.⁷

Uz najvećirod Krmpoćana koji broji 50 obitelji, spominju se još i Vojnici te Gvozdeni za koje se smatra da su došli 1606. godine. Neka od prezimena Krmpoćana bila su: Petrović, Skorupović, Malovridnak, Bilolasić, Marković, Mihovilić, Šimunović, Kovač, Mikulić, Butorčić (Butorci) itd.⁸ Emilij Laszowski pak, u svome osvrtu na povijest Liča s početka 20. stoljeća, navodi kako su ovi Vlasi morali biti katoličke vjere. Uz to saznajemo i kako su Krmpoćani dugovali već 1605. godine za sukno, zob i pšenicu spomenutom Čikulinu 574 forinte, 63 krajcara i 1 beč. Kako god bilo, obnovila se tada stara utvrda koja se nalazila zapuštena na Gradini te su novi doseljenici naselili stari Lič.⁹ Unatoč uspješnom početku, sumnje Nikole Zrinskog pokazale su se ispravnima. Novi su stanovnici Liča, napadali i pljačkali okolne kašte u Vinodolu i Primorju o čemu ima niz primjera. Uz to, nisu niti ispunjavali obveze prema vlastelinima što je situaciju dodatno kompliciralo. Sukob je došao do tih razmjera da su Ličani Krmpoćani tražili od austrijskih vojvoda izuzeće od vlasti Zrinskih koji se nedolično odnose prema njima. Izgleda da se nesuglasice nisu mogle izgladiti, pa su Krmpoćani počeli napuštati Lič, a kao nova destinacija spominje se Gušić polje u Lici.¹⁰ Prvo je još 1609. godine otišlo pleme Butoraca koje se naselilo na brdima prema Novom i Senju. Oni su bili odani Ivanu Vlatkoviću, uskoku kojeg su Ličani izabrali za svoga vođu. Tužbe slane u Graz ukazuju kako su doseljenici bili nezadovoljni prirodnim datostima - škrtim poljem i dugom zimom. No, vrijeme iseljavanja je potrajalo, pa su se i sljedećih desetljeća 17. stoljeća ovi Krmpoćani mogli naći u Liču. Rački navodi da su se neke od ovih obitelji raselile i prema Istri i Kranjskoj što je vidljivo prema prezimenima.¹¹ Poznato je da su hrvatski plemići uslijed sve većeg dolaska Vlaha koji su

⁶ Rački, *Iz prošlih dana općine Lič i Fužine*, str. 18.

⁷ Isto.

⁸ Isto, str. 17-18.

⁹ Laszowski, *Gorski kotar i Vinodol*, str. 62-64.

¹⁰ Rački, *Iz prošlih dana općine Lič i Fužine*, str. 22-23.

¹¹ Isto, str. 23.

ucjenjivali plemstvo svojim prelaskom na stranu Osmanlija, donijeli niz urbara i statuta o položaju Vlaha koji su često predstavljali problem, što ovi događaji iz Liča i potvrđuju. Sljedeće značajnije naseljavanje Liča dogodilo se 1627. godine kada se prema Račkom naseljavajuljudi iz Like koje on također naziva Vlasima ili Morlacima, a nosili su sljedeća prezimena: Radošević, Starčević, Budiselić, Milošević, Matković, Tičac, Pavlić, Tomić, Šojat, Vicić, Vlahović, Tomljanović, Maras i Golac.¹² Većina tih prezimena čini većinu i u 19. stoljeću, a neka su se održala do današnjih dana. Rački tvrdi kako su i ovi doseljenici bili pravoslavne vjere kao i većina Vlaha, pa su se preobrtili na katoličanstvo dolaskom u Lič. Prema dokumentima Vojne krajine spominju se još obitelji: Blaževići, Deranje, Pilipovići, Jovanovići, Krpani, Pavelići, Pavličevići, Peričići, Prpići i Vukelići.¹³ Laszowski pak, ove doseljenike karakterizira kao Bunjevce katolike. Ljude koji već dva stoljeća migriraju pred Osmanlijama, a svoje porijeklo vuku iz zapadne Hercegovine. Ti su Bunjevci, što je poznato, naselili ne samo zapadne dijelove Hrvatske već i njene istočne krajeve skroz do prostora Vojvodine i Srbije gdje i danas čine manjinske zajednice. Sve ih ujedinjuje čvrsta štokavština kojom se izražavaju.¹⁴ Moderna hrvatska historiografija danas uglavnom smatra kako su doseljenici u Lič iz 1605. godine (Krmpoćani) koji su već tada bili naselili prostore u zaleđu Senja i Novog Vinodolskog gdje i danas žive, došli iz Dalmacije, točnije iz Ravnih Kotara u zaleđu Zadra gdje je postojalo mjesto „Bunjevci“. Prema tome su i doseljenici iz 1627. godine također bili iz redova Krmpoćana te porijeklom iz Ravnih Kotara.¹⁵ Ovdje bi se mogla otvoriti jedna dublja analiza o samom porijeklu ljudi koji su nastanili Lič za koju u ovom presjeku povijesnih zbivanja, nema mjesta. Trebalo bi međutim spomenuti kako je sam problem Vlaha/Morlaka, ali i imena Bunjevac i Šokac kompleksan te se ti nazivi često isprepleću u svojem značenju. Osim toga, niti sam položaj Vlaha u hrvatskoj povijesti nije još dovoljno istražen, a još manje se govori o vlaškom čimbeniku unutar hrvatske etnogeneze. Kako god ih nazivali, ti su ljudi migrirali u potrazi za mirnijim okruženjem koje je u njihovoj pradomovini bilo narušeno dolaskom osmanskih trupa i osvajača. Njihova je pradomovina nesumnjivo bila, ili na prostoru Dalmacije i Like ili na prostoru Bosne i Hercegovine.

Rački tvrdi da se novi doseljenici nisu nastanili u nekadašnjem Liču već su otišli na drugu stranu polja te ondje osnovali današnje selo. Iz drugih izvora saznajemo da je crkva Sv. Jurja koju je Nikola Zrinski dao sagraditi Ličanima bila prvi put sagrađena na mjestu starog

¹²Rački, *Iz prošlih dana općine Lič i Fužine*, str. 24.

¹³ Ante Sekulić, „Prilozi za povijest naselja i župe Lič“, *Croatica Christiana periodica*, vol. 5, br. 8 (1981), str. 30.

¹⁴ Laszowski, *Gorski kotar i Vinodol*, str. 62-64.

¹⁵Krmpoćani. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. - 2024. Posjećeno: 17. 6.2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/krmpocani>.

Liča oko 1630. godine, a tek kasnije oko 1662. godine, ova na današnjem mjestu, kako tvrdi Rački.¹⁶ Stoga bi vrijeme preseljenja mogli smjestiti u desetljeća između 1630. godine i 1662. Inače, na Hreljinu također postoji crkva Sv. Jurja koji je bio zaštitnik mjesta, pa je tako postao i zaštitnikom Liča. Novo je stanovništvo svojom štokavštinom predstavljalo novost međučakavštinom koja se govorila u Hreljinu i Zlobinu te kajkavštinom koja se prostirala prema prostoru Fužina, koje u to vrijeme nisu bile značajnije mjesto.¹⁷ Osim Liča, štokavci su u ovom dijelu Gorskog kotara naselili još Mrkopalj i Sunger.¹⁸ Novi se Ličani nisu više u tolikoj mjeri sukobljavali sa svojim gospodarima niti s okolnim stanovništvom te je započelo razdoblje kontinuiteta. Sljedeće vijesti o Liču stižu iz vremena Zrinsko-frankapanske urote protiv austrijskog dvora (1664.-1671.). Ličane se traži da dovedu na Driveničko polje mladiće sposobne za rat, a doznaje se da je Ivan Starčević tada predvodio Ličane. Kada je carska vojska ugasila urotu, došlo je do sukoba između Ličana i Grobničana s jedne i Bakrana s druge strane, u kojem su neki smrtno stradali.¹⁹ Svi posjedi te imovina hrvatskih velikaških obitelji Zrinskih i Frankapana je opljačkana i oduzeta, a onda i popisana. Ipak, popis te imovine iz 1672. godine, svjedok je toga vremena. Spominje se velika kuća grofova Zrinskih te pet pilana u Liču. Na jednoj koja se nalazi kraj Ličanke nalazi se i skladište. Tu je i kovačnica, ali i mlin na Ličanki. Dva mosta premošćuju Ličanku. Rački piše kako su Zrinski od 1641. godine imali u Čabru talionice, pa je za pretpostaviti da su u to vrijeme tamopočeli iskopavati rudu (željezo i srebro), te kako su u Liču postojale talionice, ali moguće i rudnici. Spomen na to nose mjesta Nakovalo i Razlive u polju. Petar Zrinski je polovicom 17. stoljeća bio najveći posjednik na prostoru Gorskog kotara te je osim već spomenutog ulaganja u kopanje željezne rudače i taljenja željeza, ojačao i svoje posjede u Brodu na Kupi. Frankopani Tržački odnosno oni iz Modruša su držali posjede Bosiljevo i Severin gdje su se gospodarske prilike također unaprijeđivale. Ovi pomaci u gospodarstvu Gorskog kotara utjecali su i na njegov demografski razvoj.²⁰

Lič je do pada Zrinskih bio pod upravom Hreljina, a u crkvenoj je jurisdikciji pripadao župi Drivenik. Nakon urote takvo je stanje ostalo sve do 18. stoljeća kada Fužine postaju značajnije mjesto. Tamo su Zrinski, ali i Frankopani prije njih također iskapali rudu. Lič od onda ulazi pod nadležnost općine Fužine. To se najviše dogodilo zahvaljujući izgradnji

¹⁶ Rački, *Iz prošlih dana općine Lič i Fužine*, str. 32.

¹⁷ Mirjana Crnić Novosel, „Govor Liča“, *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, vol. 42, br. 2 (2016), str. 333-334.

¹⁸ Isto, str. 334.

¹⁹ Rački, *Iz prošlih dana općine Lič i Fužine*, str. 26.

²⁰ Robert Skenderović, „Stanovništvo Gorskog kotara u ranome novom vijeku i 19. stoljeću – od predmodernog društva do prvih promjena uzrokovanih modernizacijom“, *Problemi sjevernog Jadrana*, 21 (2023), str. 66.

tzv. Karolinske ceste koja je od 1727. godine preko Fužine spajala Bakar i Rijeku s Karlovcem.²¹Bila je to prva modernija cesta koja je spojila kontinentalnu Hrvatsku s onom primorskom te je unatoč mnogim početnim nedostacima, u sljedećim desetljećima 18. stoljeća, imala vrlo važnu i ključnu ulogu u prometnom i gospodarskom povezivanju hrvatskih zemalja. Međutim, ona je itekako ubrzala promet, trgovinu i razmjenu čitavog panonskog prostora s obalama Jadranskog mora.²² Ime je dobila prema tadašnjem kralju i caru Habsburške Monarhije Karlu VI., koji se prilikom svečanog otvaranja ceste, 1728. godine, provozao njome od Karlovca do Kraljevice i Rijeke. Zbog toga je ta cesta, posebno prije izgradnje Jozefinske, a zatim i Lujzijanske ceste, zahtijevala na svome putu i razvoj postaja, mjesta, ali i raznih uslužnih djelatnosti. Ona se dovršavala sve do 1741. godine, pa je negdje između 1738. i 1741. godine državnim sredstvima izgrađenakrčma u Fužinama. Tada su Fužine postale jednom od glavnih postaja, stoga su se uz krčme gradila i prenoćišta, spremišta, staje i magazini. Ipak, najviše se u tome smislu razvio Mrkopalj koji je bio i glavna servisna postaja.²³ Iako je prvenstvena uloga ceste bila gospodarski osnažiti i povezati sjevernojadranske luke s njihovim zaleđem, ona je utabala put ka modernoj transformaciji goranskih mjesta, ali i cijelom Gorskom kotaru koji je vadio za naseljavanjem, a nova je cesta pružala mogućnost zarade. Ubrzo se u svim važnijim naseljima uz cestu, razvio poseban sloj stručnih prijevoznika robe tzv. furmani, koji su uskoro obavljali i cjelokupan prijevoz na trasi Karoline.²⁴ Nove su prometnice izgrađene u 18. i 19. stoljećucijelom Gorskom kotaru donijele velike gospodarske i demografske promjene, a kako su Lič ceste zaobišle, pruga koja je izgrađena u 19. stoljeću (1873.) je barem donekle nadoknadila propušteno.

Općina Lič je osnovana prvi put tek 1882. godine, a na njenom čelu se nalazio Mijo Milošević.²⁵Rački donosi podatke kako je u Liču 1727. bilo 148 kuća i 956 žitelja. Fužine u to vrijeme imaju 106 kuća sa 686 stanovnika. Stotinu godina nakon 1829., prema izvorima Lič ima približan broj žitelja.Godine 1850. Ivan Kukuljević Sakcinski šalje pismo ličkom župniku Brušiji kako bi prikupio podatke za „Povjesticu Hrvatsku“. Brušija odgovara ovako: „Žitelja je 1445 i to muških 776, a ženskih 669. Svi su katolici i govore štokavskim narječjem. Tri kovača su u selu, a drugi se uglavnom bave poljodjelstvom. Fužinske škole

²¹ Petar Feletar, *Hrvatske povijesne ceste: Karolina, Jozefina i Lujzijana : prometno-geografska studija o povezivanju Kontinentalne i Jadranske Hrvatske*, Meridijani, Zagreb, 2016., str. 51.

²²Isto, str. 54.

²³ Isto, str. 100-103.

²⁴ Isto, str. 116-118.

²⁵ Isto, str. 28.

nitko ne pohađa, a udaljenost od Zagreba je tri dana.“²⁶Ličani 1866. godine šalju pismo Hrvatskome Saboru u kojem se žale na loše uvjete života.²⁷Dragutin Hircpiše kako nakon 1878. godine i okupacije Bosne i Hercegovine od strane Austrije, mnogi Gorani odlaze na rad u tamošnje šume. Kraj jednog je upisa krštenja u matičnoj knjizi krštenih Liča iz 1868. godine, navedeno kako je 1898. godine taj čovjek umro od pada drva u Bosni. Sezonski se od početka zime do proljeća odlazilo još u Slavoniju, Ugarsku i Rumunjsku.²⁸ Kraj 19. stoljeća, demografsku sliku Liča mijenjaju i odlasci u Ameriku jer mlado i najsposobnije stanovništvo napušta ovaj kraj, ali ovoga puta odlaze na druge kontinente gdje započinju potpuno novi život te se puno teževraćaju u Lič. Ceste i željeznička pruga koje su izgrađene kroz Gorski kotar su u gospodarskom smislu značajno utjecale na njegov razvoj, ali nisu u značajnijoj mjeri smanjile siromaštvo samog stanovništva koje je upravo zbog tih razloga krenulo napuštati Gorski kotar u potrazi za boljim životom. Na primjeru radnika koji su radili na izgradnji pruge kroz Gorski kotar je vidljivo kako su u usporedbi s radnicima u talijanskim regijama, bili znatno manje plaćeni za svoj rad.²⁹ Što se tiče tadašnje Kraljevine Hrvatske i Slavonije u koju nisu pripadale Istra i Dalmacija, najviši broj iseljenika je 1910. godine zabilježen u kotarevima Sušak, Novi, Delnice, Vrbovsko i Ogulin u Modruško-riječkoj županiji te Karlovac i Jastrebarsko u Zagrebačkoj županiji. Najviše se pak na području Gorskog kotara, odlazilo iz Liča, Lokava i Mrkoplja.³⁰ Te je godine u Lokvama popisano 1.972 stanovnika, a njih 1.026 (52%) se smatra „privremeno odsutnima“ iako je jasno da se velik dio njih neće nikada vratiti. Od 42.431 stanovnika Gorskog kotara iz 1910. godine, njih 17.368 je odsutno, a od toga njih 8.259 je u SAD-u. Manji broj njih je u ostalim dijelovima Hrvatske ili Monarhije, a najveći u ostalim zemljama svijeta.³¹ U zadnjim većim valovima iseljavanja tijekom 1930-ih godina 20. stoljeća u Ameriku je odselio i moj prapradjed Anton Radošević koji je u Kanadi u Vancouveru radio kao željezničar. Zbog teške ozljede koju je zadobio radeći na željeznici, pronašao je novi posao na recepciji u hotelu, a ondje se kao spremačica zatim zaposlila i praprabaka Marija (Mica) koja je nakon dosta godina, krenula za njim. Vratili su se u Lič 1960-ih godina prošlog stoljeća.

²⁶ Dražen Starčević, „Lič u XIX. stoljeću“, u: *Lič: Monografija*, D. Starčević (ur.), Lič, Etnografska udruga „Sv. Juraj“ Lič, 2024., str. 169-170.

²⁷ Isto, str. 171.

²⁸ Dragutin Hirc, *Gorski kotar: slike, opisi i putopisi*, Rijeka, Tiskara Rijeka, 1993., (pretisak izdanja iz 1898.) str. 18.

²⁹ Ervin Dubrović, „Iseljavanje iz Gorskog kotara“, u: *Veliki val: Iseljavanje iz srednje Europe u Ameriku 1880. - 1914.*, e. Dubrović (ur.), Rijeka, Muzej grada Rijeke, 2012., str. 215.

³⁰ Mrkopalj je prvi u broju iseljenih žena kojih je od ukupnog iseljenih čak 42,5%, a puno ih odlazi i iz Crnog Luga te Lokava. Vidi: Dubrović, „Iseljavanje iz Gorskog kotara“, str. 225.

³¹ Isto.

2.1. Geografija prostora

Lič je obilježen prostranim krškim poljem na čijem se rubu razvilo selo. Ličko polje leži na 695 do 738 metara nadmorske visinete je omeđeno planinama. S njegove se južne strane prostire Kobiljak sa svojim stjenovitim vrhovima, Viševica kao najveća planina južnog dijela Gorskog kotara (1428 m), nalazi se s istočne, a vrh Bitoraja uzdiže se sa sjeverne strane, dok je na zapadu, iznad Liča, omanji Vranjak. Polje je najviše pogodno za obradu na zapadnom dijelu. Kako je već spomenuto, prvotno se naselje Lič nalazilo na istočnoj strani polja i Ličanke, podno brda Gradine. Najvjerojatnije je da se u 17. stoljeću dogodilo preseljenje sela, uslijed novog naseljavanja ovog područja. Ličanka je rječica koja prolazi kroz polje, a Lič je vodom napajala od davnina. Rječica je nekoć bila puno bogatija vodom, a to potvrđuju i priče mojih predaka (ponajviše bake i djeda), koji su kao djeca ondje viđali ribe i rakove. Pedesetih godina 20. stoljeća završena je izgradnja hidroelektrane Vinodol koja je iskoristila Ličanku, čime je ona nepovratno uništena. Iz te se rječice napajaju umjetna jezera Bajer i Lepenice u Fužinama te Potkoš u Liču. Ličanka ponire podno Kobiljaka te ponovno izvire na južnoj strani u Vinodolu kod Triblja. Ondje je također stvoreno, poznato Tribaljsko jezero.

Knjiga Dragutina Hirca „Gorski kotar“, izvrstan je izvor za poznavanje povijesti krajolika Liča. Njegovo je djelo važno u historiografskom pogledu, ali Hirc je prije svega bio učitelj, prirodoslovac, botaničar te zaljubljenik u prirodu. Knjiga je objavljena 1898. godine u Zagrebu te uz Lič opisuje i Fužine, Lokve, Mrkopalj i sva druga veća goranska naselja u 19. stoljeću. Dragutin Hirc je bio zaposlen kao učitelj u Lukovdolu kraj Severina na Kupi od 1873. godine te je ovaj putopis objavio nakon više od dva desetljeća istraživanja Gorskog kotara.³² Ličko je polje u fokusu autorova istraživanja. Donosi podatke o sastavu tla, a riječ je ponajviše o dolomitu, vapnencu i praporu kojeg je nataložila sama Ličanka. Zanimljiv je dio, gdje autor opisuje kako je u seocetu Podkobiljak vidio hrast lužnjak, jedini za kojeg on zna u Gorskome kotaru.³³ Ovdje treba skrenuti pažnju na to da je smještaj Liča, a samim time i njegova mikroklima, specifičnija od ostatka Gorskog kotara, pa čak i susjednih Fužina. Kobiljak predstavlja granicu između primorskih i goranskih dijelova, a zračna udaljenost od južnih dijelova Ličkog polja do mora je tek oko desetak kilometara. Stoga je podno Kobiljaka te u malo daljem Liču uspijevala i vinova loza, ali ne naročito igrožde. No,

³²Hirc, *Gorski kotar: slike, opisi i putopisi*, str. 5.

³³Isto, str. 14.

ne treba se zavaravati jer Hirc ovako opisuje vremenske prigode u Liču: „*Podneblje je na Ličkom polju oštro. Magle padaju već mjeseca kolovoza, zima traje do po godine; počimajući mjeseca listopada, traje do travnja*“.³⁴ Za Podkobiljak se u izvješću liječnika iz Karlovca, Ljudevita Harazima koji je posjetio Lič uslijed epidemije kolere 1886. godine, navodi kako je tih 12 kuća što ondje stoji najbolje prošlo te su svi oboljeli isto tako i ozdravili, a nitko nije preminuo. Iznosi se kako je ondje najzdravije ozračje, Ličanka je najbliže te je najčišća, a i zemlja je obradiva.³⁵ Upravo ondje rječica ubrzo nestaje pod brdima, a Hircto ovako opisuje: „*Ličanka ne uvire kao Dobra kod Ogulina, Lika kod Kosinja donjega ili Gačka na Gušić-polju, jakim šumom i bukom, već kradomice lazi u zemaljsku utrobu. Da nema ovdje i kod Gavranice oduška, morala bi Ličanka poplaviti i u jezero pretvoriti cielo Ličko polje, što nekoč valjda i bijaše*“.³⁶ Poznati su manji ostatci tog vrlo davnog jezera diljem polja, a najpoznatije je Marasovo jezero u kojem se prema predaji utopio neki Maras dok je čuvao ovce.³⁷ Ono što svakako privlači pažnju kada uspoređujemo krajolik Liča iz 19. stoljeća s današnjim je činjenica da su obronci brda iznad samog Liča bili stjenoviti i goli, a taj je dio pošumljen tek u 20. stoljeću. Osim toga, valja reći da su zime danas u Liču kudikamo blaže od onih u 19. i 20. stoljeću.

Slika 1: Lič u 19. stoljeću³⁸

³⁴ Isto.

³⁵ Starčević, „Lič u XIX. stoljeću“, str. 174-180.

³⁶ Hirc, *Gorski Kotar: slike, opisi i putopisi*, str. 13.

³⁷ Isto, str. 12.

³⁸ Fotografija je preuzeta iz knjige Lič: Monografija (str. 179).

Slika 2: Lič i polje s vrha Kobiljak³⁹

³⁹Fotografija: Jakov Sabolić.

3. Razvoj povijesno demografskih istraživanja

Povijesna demografija je pomoćna disciplina historiografije koja povjesničarima omogućava da uz pomoć karakterističnih povijesnih izvora, pretežito raznovrsnih popisa stanovništva, a onda imatičnih knjiga krštenih, vjenčanih i umrlih rekonstruiraju demografsku sliku nekog kraja, grada ili sela u prošlosti. Ona se u svojoj srži bavi istraživanjem cjelokupnog stanovništva određenog područja koje je često u općoj povijesnoj „događajnici“ ostalo zanemareno. Tako, Povijesna demografija osvjetljuje i približava živote „običnih“ ljudi, čija uloga u povijesti ne smije ostati umanjena. Takvi smjerovi u novijoj historiografiji, plod su ponajviše rada francuske škole *Annales* koja je u 20. stoljeću utrla put istraživanju stanovništva i njegovih karakteristika u kvantitativnom smislu.⁴⁰ U tom se pogledu povijesna demografija može promatrati i kao izrazito interdisciplinarna znanstvena grana koja spaja demografiju i povijest s nizom drugih znanosti. Najvažnije su: statistika, antropologija, etnologija, geografija, ekonomija, medicina i genealogija.⁴¹ Značajniji razvoj povijesne demografije započinje u drugoj polovici 20. stoljeća, kada su francuski, engleski i njemački povjesničari približili matične knjige javnosti.⁴² Osim matičnih knjiga, važni izvori za proučavanje demografske prošlosti jesu i razni popisi stanovništva. Prvi popis stanovništva unutar Habsburške monarhije zbio se 1857. godine te ona predstavlja prekretnicu u proučavanju demografije hrvatskih krajeva.⁴³ Međutim, popisi po župama vođeni su u našim krajevima još od 17. stoljeća u obliku knjiga „Status animarium“.⁴⁴ Takve su knjige provodili i župnici Liča, pa će ti podaci u nastavku rada pomoći pri rekonstruiranju njegove demografske slike u prošlosti.

Obavezno vođenje matičnih knjiga krštenih, vjenčanih i umrlih započinje nakon Tridentskog koncila (1545. - 1563.). Reformacija i pojava protestantizma utjecali su na Crkvu koja se u to vrijeme konsolidirala. Tako je bilo ustanovljeno da treba provoditi popise svih katolika kako se nebi miješali s protestantima, ali i kako bi se spriječila neka ponašanja koja su u prošlosti izazivala probleme (primjerice dokazivanje braka i sl.). Posljednje zasjedanje Tridentskog koncila donijelo je presudnu odluku prema kojoj su se

⁴⁰ Vidi: Miroslav Bertoša, *Izazovi povijesnog zanata*, Zagreb, Izdanja Antibarbarus, 2002., str. 313.

⁴¹ Slaven Bertoša, *Život i smrt u Puli. Starosjedioci i doseljenici od XVII. do početka XIX. st.*, Pazin: Udruga Matice hrvatske Istarske županije, 2002., str. 25.

⁴² Isto, str. 20-23.

⁴³ Božena Vranješ-Šoljan, *Prvi opći popis stanovništva u Habsburškoj Monarhiji iz 1857.: Konceptija, metodologija i klasifikacija popisnih obilježja*, *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 40, 2 (2008), str. 517.

⁴⁴ Danijela Doblanović, *Žrtvanj života: Stanovništvo Savičente od početka 17. do početka 19. stoljeća*, Zagreb: Srednja Europa, 2017., str. 4.

morale voditi knjige krštenih i vjenčanih.⁴⁵ Odlukom pape Pavla V. iz 1614. godine (*Rituale Romanum Apostolicae Sedis*), propisano je i vođenje knjiga umrlih te „Stanja duša“. Uz ove, provodile su se i knjige krizmanih.⁴⁶ Matične su knjige postali obvezni voditi župnici diljem katoličke Europe. Na nekim su se područjima takve knjige vodile i prije ove Tridentske odluke. Najstarija povijest matičnih knjiga seže još u Francusku u 14. stoljeće pa je iz Francuske i najstarija poznata matična knjiga za župu Ille-et-Villaine u Bretanji iz 1451. godine.⁴⁷ Što se tiče hrvatskih krajeva, najstarijom se smatra knjiga umrlih u Umagu iz 1483. godine.⁴⁸ Matične knjige u Rijeci se mogu pratiti od 1564. godine.⁴⁹ Stoga su one od tada, za župe koje su sačuvane, prvenstveni izvor za poznavanje prošlosti stanovništva.

⁴⁵ Isto, str. 4.

⁴⁶ Bertoša, *Život i smrt u Pulj*, str. 27-28.

⁴⁷ Vladimir Stipetić i Nenad Vekarić, *Povijesna demografija Hrvatske*, Zagreb - Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 2004., str. 28-29.

⁴⁸ Riječ je zapravo o knjizi koja nastaje početkom 17. stoljeća, ali sadrži prepisane upise za razdoblje od 1483. godine., Vidi: Danijela Dobljanović Šuran i Marija Mogorović Crljenko, *Matična knjiga krštenih župe Umag (1483. – 1643)*., Pazin, Državni arhiv u Pazinu, 2019., str. 303

⁴⁹ Stipetić i Vekarić, *Povijesna demografija Hrvatske*, str. 28-29.

4. Povijest župe Lič

Područje Liča od srednjeg vijeka pripada Krbavskoj biskupiji. Prodorom Osmanlija sve do Krbavskog polja 1493. godine na kojem se odigrala znamenita bitka, biskupijsko se središte premješta u Modruš te otada biskupija nosi naziv Modruška ili Krbavska. U 17. stoljeću je papa Urban VIII odlučio sjediniti Senjsku i Modrušku biskupiju te se kao takva ona naziva Senjsko-modruška biskupija sa sjedištem u Senju. Prvi spomen Liča u crkvenim spisima datira iz 1688. godine kada je u Liču obitavao opat Petar Antun Gaus. Lič je u crkvenom pogledu u 17. stoljeću bio župe Drivenik.⁵⁰

Prvotno naselje Lič, kako je već spomenuto, nalazilo se na drugoj strani polja. Tako da se prvi podaci o crkvama na tlu Liča, odnose na stari Lič. Više autora spominje crkvu Marije Magdalene koja je tamo postojala, a danas se naziru njene ruševine.⁵¹ Novi doseljenici koji su se naselili u stari Lič 1605. godine, podižu kapelu Svetog Ivana po kojoj okolno brdo i danas nosi naziv. Krmipočani su tvrdili da ih je na putu prema Liču vodio Sveti Ivan, a njega su tražili i na grbu kojeg su 1605. godine zahtijevali od Zrinskih. Prema predajama je 1609. godine izgrađena kapela Majke Božje Snježne.⁵² Tijekom 17. stoljeća Ličani su pokušavali obnoviti staru crkvicu Svetog Ivana, ali se ona neprestano urušavala. Negdje iz tog vremena stiže najpoznatija legenda u povijesti Liča. Naime, 5. kolovoza u snijegu ukazala se Majka Božja. Njoj u čast, izgrađena je kapela Majke Božje Snježne, a na taj datum se i danas u polju slavi spomen na taj događaj.⁵³ Time je započela povijest tog svetišta te se narednih stoljeća ondje često hodočastilo.

Doseljenicima iz 1627. godine, Nikola Zrinski je dao izgraditi crkvu Sv. Jurja. Neki autori smatraju da je izgrađena 1630., dok Andrija Rački kao godinu gradnje navodi 1662. godinu. Iz izvora nije jasno je li ta crkva izgrađena na mjestu starog Liča ili na mjestu današnje crkve. Moguće je da je crkva u starom naselju izgrađena 1630. godine dok je 1662. godine izgrađena crkva koja i danas stoji iznad centra Liča. Neki izvori govore i o crkvi Svetog Roka koja se nalazila na Turinu.⁵⁴ Crkve posvećene svetom Roku gradile su

⁵⁰ Josip Tomić, „Povijest župe Lič do 1990. godine“, u: *Lič: Monografija*, D. Starčević (ur.), Lič, Etnografska udruga „Sv. Juraj“ Lič, 2024. str. 489-491.

⁵¹ Isto, str. 491.

⁵² Isto.

⁵³ Isto, str. 492.

⁵⁴ Isto, str. 491-492.

se ponajviše radi zaštite mjesta od vrlo prisutnih epidemičnih zaraza u novom vijeku.⁵⁵ Ne znamo kada je ova točno izgrađena i napuštena, ali znamo da je Lič 1855. i 1886. godine opsjela kolera.⁵⁶

U 18. stoljeću Lič se nalazio unutar župe Fužine, a 19. je stoljeće dočekao s glavnom crkvom Svetog Jurja te njenom filijalom, crkvom Majke Božje Snježne u Ličkome polju koja je prvenstveno bila hodočasnička. Ta je crkva nakon stoljeća obnavljanja i ponovne izgradnje poslužila kao skladište za oružje u vrijeme II. svjetskog rata, pa je tako raznesena u zrak, a njeni ostatci su i dalje razasuti poljem. Godine 2003. u Ličkom polju je ponovno izgrađena crkvice Majke Božje Snježne.⁵⁷

Matične knjige Liča i Fužina su se počele voditi odvojeno 1790. godine. U njih je podatke upisivao Mate Miloš Hreljanin, „curatosloci“. Što se tiče matične knjige krštenih, ona se prvi put počinje voditi 1792. godine. Prema pravnim izvorima župa Lič je osnovana tek 1807. godine, a Miloš Hreljanin, koji je do tada bio „curatosloci“ – dušobrižnik Liča, postaje župnikom. U knjigama se zapravo tek 1809. godine Mate Miloš navodi kao „parochusloci“. Godine 1820. župnikom Liča postaje Jerolim Petriš koji je tu dužnost obavljao do 1844. godine.⁵⁸

⁵⁵ Amir Muzur, „Istarski sveti Rok: od zaštitnika od kuge do zaštitnika od kolere“, u: Epidemične bolesti v Istri 19. in 20. stoletju / Lemalattieepidemiche in Istria tra '800 e '900 / Zarazne bolesti u Istri tijekom 19. i 20. stoljeća, Ante Škrobonja (ur.), Koper, Humanistično društvo Histria, 2010., str. 70.

⁵⁶ Tomić, „Povijest župe Lič do 1990. godine“, str. 494.

⁵⁷ Dražen Starčević, „Župa Lič 1990. – 2005.“, u: *Lič: Monografija*, D. Starčević (ur.), Etnografska udruga „Sv. Juraj“ Lič, 2024., str. 707.

⁵⁸ Tomić, *Povijest župe Lič do 1990. godine*, str. 496-507.

Slika 3: Kapela Majke Božje Snježne u Ličkom polju iz 1914. godine⁵⁹

4.1. Župnik Mate Brušija

Matija Brušija bio je župnik Liča od 1845. do 1885. godine. Čitavo razdoblje analizirano u ovom diplomskom radu (1848. - 1878.), Brušija je obavljao tu dužnost čime se definitivno postavio kao središnja ličnost Liča toga vremena. Poznato je da su svećenici tada, a posebno se to odnosi na siromašna i manja mjesta kao što je Lič, bili glavni nosioci kulturnog, obrazovnog i napose religioznog razvoja. Mate Brušija bio je župnik Liča točno 40. godina čime zauzima vrlo važnu povijesnu ulogu u ovom goranskom mjestu. U nastavku se donose podaci o njemu te čime je sve zadužio Ličane.

Brušija je rođen 2. veljače 1807. godine u Selcu blizu Crikvenice u seljačkoj obitelji od roditelja Matije i Margarite Brušije.⁶⁰ Za svećenika se školovao na Senjskom sjemeništu otvorenom godinu dana prije njegova rođenja.⁶¹ Zaređen je za svećenika 1831. godine.⁶² U

⁵⁹ Preuzeto iz knjige Lič: Monografija (str. 492)

⁶⁰ Tomić, *Povijest župe Lič do 1990. godine*, str. 508-532.

⁶¹ Mile Bogović, „Senjsko sjemenište te Visoko filozofsko i teološko učilište u njemu 1806.–1940.“, *Senjski zbornik* 33(2006), str. 194.

⁶² Jasna Turkalj, „Pravaški opredijeljeno svećenstvo Senjsko-modruške biskupije na saborskim izborima 1881. godine“, *Croatica Christiana periodica*, vol. 29, br. 56 (2005), str. 113.

Lič je stigao 1844. godine kada je prethodni župnik Jerolim Petriš već bio bolestan i slab. Petriš uskoro umire (27.6.1844.), a Brušija je imenovan župnikom 2. travnja 1845. godine.⁶³ Prema dostupnim podacima, Brušija je živio u župnom dvoru na kućnom broju 1. Već je 1844. godine u župnim prostorijama otvorio učionicu za podučavanje dječaka, čime je utemeljio školstvo u Liču. Njegove je sate u početku pohađalo 20 do 30 dječaka iz Liča. Pomagali su mu Šime Radošević, mjesni sudac i Mijo Budiselić, općinski bilježnik. Takvo se stanje održalo sve do 1857. godine kada su Ličani i župnik postigli dogovor prema kojem se župna učionica pretvara u dvogodišnju pučku školu, a prvi učitelj postaje bivši vojnik, Ivan Horvat.⁶⁴ Zanimljivo je kako su svi učitelji u Liču, počevši s prvim – Ivanom Horvatom, u nekom trenutku bili očevi ili kumovi, pa matične knjige krštenih, redovito bilježe tko je novi „magisterscolae“. Ivan Horvat je zapravo bio krojač, a Brušija to bilježi kao „šilac“. Godinu dana nakon otvaranja, učionica se preselila u iznajmljeni stan, inače u vlasništvu Tome Vicića. Izgleda kako Horvat nije predugo ostao na učiteljskom mjestu, pa je Senjsko-modruška biskupija 1860. godine raspisala natječaj za novog učitelja na koji se nitko nije odazvao. Brušija opet postaje jedini učitelj, ali ovaj put uz pomoć općinskog bilježnika Stjepana Pavelića.⁶⁵

Kako je s vremenom rastao broj rođenih, tako se povećavao i broj onih koji su pohađali nastavu kod župnika Brušije. Pojavila se potreba za školskom zgradom te su Ličani pisali molbu Senjsko-modruškoj biskupiji. Oni su iz Senja, molbu prosljedili za Zagreb, pa su tako Pavelić i Brušija dobili odobrenje da 1863. godine, otvore prvu školsku zgradu.⁶⁶ Na učitelja se još moralo čekati, a Brušija je dotada nastavio obavljati i tu funkciju. Ovdje je zanimljivo istaknuti kako je Brušija 1861. godine otišao kod Carske i kraljevske uprave za izdavanje školskih knjiga u Rijeci. Iste je nabavio i odnio u Lič, ali se obvezao poslati novce kada stigne natrag. Kako se to nije dogodilo, slano je pismo sucu u Delnicama koji se oko toga trebao pobrinuti. Iz drugih pisama proizlazi kako je Brušija često imao financijskih problema što u vidu osobnih prihoda, ali i prihoda župe. On piše kako su Ličani siromašni i od njih ni ne želi tražiti novce. Nadalje, sredstva za obnovu crkve i župnih prostorija su stalno nedostajala što je također vidljivo iz pisama.⁶⁷ Vjerojatno je zbog općeg siromaštva, ali i velike nepismenosti koja je vladala među žiteljstvom Liča, Brušija prvotno pokrenuo učionicu i time nastojao Lič i Ličane odmaknuti od isključivog rada na polju te ih

⁶³ Tomić, *Povijest župe Lič do 1990. godine*, str. 508.

⁶⁴ Isto, str. 517.

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ Tomić, *Povijest župe Lič do 1990. godine*, str. 519.

⁶⁷ Isto.

približiti razvijenijem svijetu. Osim toga, svećenici su u to vrijeme Ilirskog narodnog preporoda često na sebe preuzimali uloge narodnih prosvjetitelja. Brušija je 1862. slao pisma velikom županu Riječko-modruške županije u kojima se zalagao za samostalnu Općinu Lič.⁶⁸ Župnik Brušija je u svoje vrijeme često predvodio zahtjeve svojih župljana, pa mu niti politika nije bila strana.

Prema svemu sudeći, školska je zgrada dovršena 1865. godine, a prvi školovani učitelj došao je 1868. godine.⁶⁹ Riječ je o Severinu Božiću koji se među kumovima nalazi jednom prigodom upravo te godine. Nakon njega se u matičnim knjigama krštenih pojavljuje Dujmo Božić čija su djeca (Amalija – 1871., Alojz – 1873.) koju je imao s Leontinom Ferlan, krštena u Liču. Zatim mjesto učitelja zauzima Stipan Tomić iz Liča koji je znatno poboljšao uvjete školovanja u Liču i to uz pomoć svoje supruge Katice Ramfl koja je također bila učiteljica.⁷⁰

Zbog već spomenutih slabijih financijskih mogućnosti mjesta, Lič je od 1868. do 1877. godine, primao novčanu naknadu od Zemaljske vlade u iznosu od 150 forinti godišnje. Taj je iznos značajno pomagao potrebama škole. Prvi školski odbor osnovan je 1875. godine, a na njegovo je čelo stao Mate Brušija. Tu je dužnost obavljao sve do svoje smrti 1885. godine.⁷¹ Valja reći kako su Ličani prije 1844. godine i dolaska Mate Brušije, odlazili u školu u Fužine, ali ne svi i ne prečesto. O višestoljetnom antagonizmu između Liča i Fužina, biti će riječi nešto kasnije. Prema Jasni Turkalj, Brušija je možebitno bio i politički aktivan. Naime, na izborima za hrvatski Sabor 1881. godine, prema izvorima, Brušija je podržavao pravaškog kandidata Andriju Valušnika koji je i pobijedio u kotaru Delnice. Međutim, Brušija nije pristupio ovim izborima što možemo pripisati tada već njegovoj odmakloj dobi.⁷² Župnik Matija Brušija umire 22. ožujka 1885. u dobi od 78. godina. Iz matične knjige umrlih, saznaje se da je nekoliko mjeseci bio bolestan te ih je proveo u krevetu, a bolovao je od hidroperitoneuma ili „vodene bolesti“ (*ascites*).⁷³ Ovako glasi upis smrti župnika Brušije zabilježen u matičnu knjigu umrlih Liča pod rednim brojem 54:

Dana 22.3. 1885. Matija Brušija, roditelji: Matija i i Margita Brušija, seljaci, rođen u Selcih sela: Matlina, kbr. 204, Lič, kbr. 1, rimokatolik, 78 godina, vodena bolest, providen

⁶⁸ Tomić, *Povijest župe Lič do 1990. godine*, str. 519-527.

⁶⁹ Isto, str. 526.

⁷⁰ Isto.

⁷¹ Isto.

⁷² Turkalj, *Pravaški opredijeljeno svećenstvo Senjsko-modruške biskupije na saborskim izborima 1881. godine*, str. 105-119.

⁷³ Tomić, *Povijest župe Lič do 1990. godine*, str. 532.

Sv. Otaj. umirućih u skupnom obć. Groblju 24.3.1885. Preč. Gosp. Petar Matejčić, začasni kanonik i župnik griški.

Slika 4: Današnje Svetište Majke Božje Snježne u Ličkom polju⁷⁴

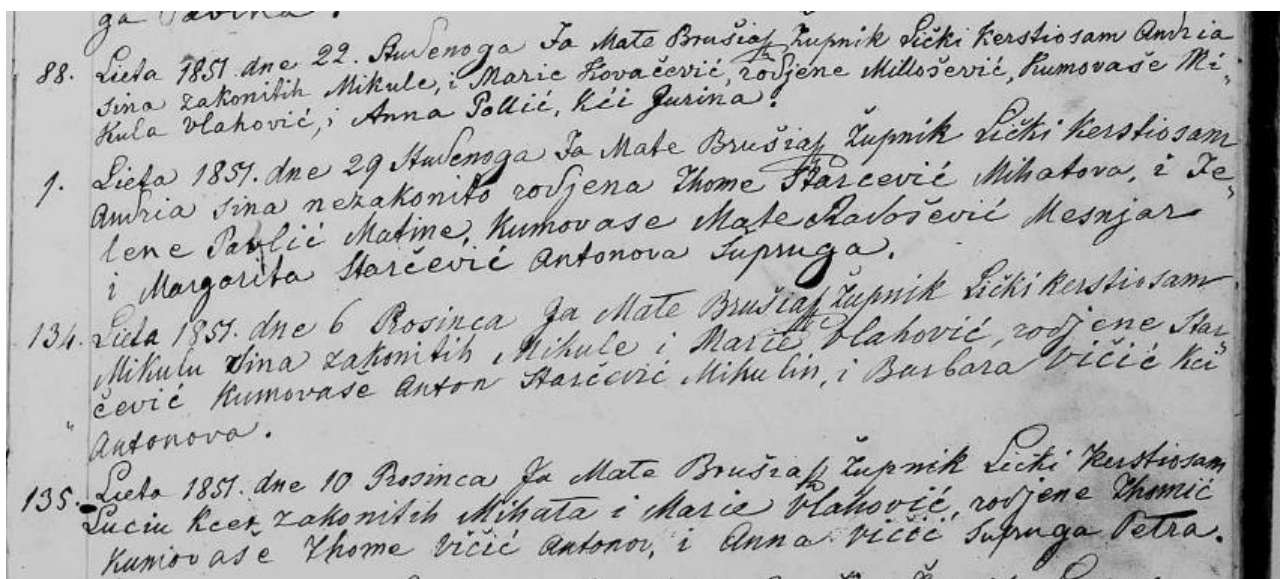
⁷⁴Fotografija: Jakov Sabolić.

4.2. Matične knjige Liča

Ovaj diplomski rad nastaje kao rezultat analize upisa u matičnim knjigama krštenih Liča u razdoblju od 1848. do 1878. godine. Upisi od 1848. do 1858. su uneseni po narativnom načelu koje je prevladavalo na našim područjima sve do 1784., kada je austrijski car Josip II uveo vođenje po rubrikama.⁷⁵ U Liču su rubrike bile prisutne do 1843. godine, kada se vraća narativno načelo. Narativni upisi do 1858. pisani su latinicom na hrvatskom (narodnom) jeziku.

Primjer upisa od 6. prosinca 1851.:

„Lieta 1851. dne 6. prosinca Ja Mate Brušić Župnik Lički kerstio sam Mikulu sina zakonitih Mikule i Marie Vlahović, rođjene Starčević Kumovaše Anton Starčević Mikulin i Barbara Vičić kći Antonova.“

Slika 5: Narativni upisi iz matične knjige krštenih Liča za 1851. godinu

Kod tabelarnih upisa, koji su se nakon kratkog narativnog razdoblja vratili 1858., podaci su uniformirani i sadrže rubrike:

1. Redni broj
2. Godina, mjesec i dan rođenja/krštenja (*Ansus, Mensis, Dies*)

⁷⁵Doblanović, *Žrvanj života: Stanovništvo Savičente od početka 17. do početka 19. stoljeća*, str. 5.

3. Ime krštenika i zakonitost (*Baptisati*)
4. Roditelji, zanimanje, religija i kućni broj (*Parentum*)
5. Kumovi, zanimanje i religija
6. Župnik/Svećenik
7. Napomene (*Observationes*)

Upisivalo se na latinskom jeziku jer su sami obrasci za upise u knjige bili pisani na latinskom. Među njima se vrlo rijetko može naići na upis pisan hrvatskim (narodnim) jezikom.

Sym- ria Cur- rea	Annus, Mensis, Dies		Baptisati		Paren- tum		Observationes			
	Nativitas	Collati Baptisma tis	N o m e n	num legitim? vel illegitim?	Nomen, Cognomen, Cognatio	Religio		Locus domicii, et Nomen domus	Patrum Nomen, Cognomen, Religio et Cognatio	Baptisati Nomen, Cognomen, Officium
22	1869 Febr. 25	Febr. 25	Catharina	legitima	Antonius et Catha- rina Paricović, nata Paricović agricola	epaf	Banovina 23.	Johannes, Tomija moić, et Helena Paricović epaf	M. Brušija Carolus loci	
23	1869 Mart. 8	Mart. 8	Maria	legitima	Stephanus et Anna Milešević, nata P. Milešević agr.	epaf	Čitluk 12	Stephanus et Ana Milešević epaf agr.	M. Brušija Carolus loci	
24	1869 Mart. 8	Mart. 8	Maria	legitima	Nicolaus et Anna Pribović, nata Jovan agr.	epaf	Liče 150	Antonius Tomić Cedulus, et Karo Jolan epaf agr.	M. Brušija Carolus loci	
23	1869 Mart. 12	Mart. 12	Helena	legitima	Nicolaus et Catharina Golak, nata Karo agr.	epaf	Liče 153	Antonius Tomić Mihailović et Karo Mihailović epaf agr.	M. Brušija Carolus loci	
26	1869 Mart. 18	Mart. 18	Josephus	legitimus	Johannes et Maria Vidčić, nata Milo Šović agricola	epaf	Liče 165	Matthias et Karo Vidčić Svec Liče epaf	M. Brušija Carolus loci	

Slika 6: Tabelarni upisi iz matične knjige krštenih Liča za 1869. godinu

Mate Brušija imao je vrlo lijep i čitak rukopis što znatno olakšava obradu i prepisivanje podataka. Od početka kada su upisi bili na hrvatskom, pa sve do kraja gdje je latinski vladao već godinama, Brušija je zadržao kontinuitet urednosti i pravilnosti. Valja napomenuti kako sam latinske inačice imena prepisivao u narodnom-hrvatskom obliku. Tako je primjerice *Matthias*- Mate, a *Helena* je Jelena, ali *Michael* nije bio Mihael kako danas glasi hrvatska inačica tog imena već Mihai što sam znao jer su prvi upisi bili na hrvatskom. Broj kuće se upisuje od početka, ali od godine 1853. na to se mjesto upisuje tekući broj krštenih, a broj kuće se zajedno s ulicom upisuje uz narativni oblik upisa. Od 1858. godine, u rubrikama se nalazi posebno mjesto za adresu.

Sve su ove knjige dostupne na internetskim stranicama familysearch.com u digitaliziranom obliku. Osim matičnih knjiga krštenih, dostupne su i knjige umrlih te vjenčanih. Najstarije dostupne knjige datiraju iz 1798. godine, a riječ je o krštenima, umrlima i vjenčanima. To i jest prva matica Liča vođena u obliku knjige. Matične knjige Liča dijelom se čuvaju u župnom arhivu, a dijelom u Nadbiskupijskom arhivu u Rijeci.⁷⁶

Prema podacima Josipa Tomića koji je istraživao matične knjige Liča, možemo vidjeti kako se kretao broj stanovnika Liča. Prva dva izvora su iz Relacije koja je slana kao obvezno izvješće o stanju određene župe. Ostali su izvedeni iz „Stanja duša“ matičnih knjiga Liča čiji prvi sačuvani primjerci dolaze tek iz 19. stoljeća, ali je za vjerovati da su se i prije vodili. Za vrijeme Brušije nisu vidljivi podaci iz ovih izvora o točnom broju stanovnika u „Stanju duša“. Predzadnji podatak je iz Brušijinog pisma Kukuljeviću Sakcinskom, dok je zadnji iz otpisa Kraljevskog namjesničkog vijeća.⁷⁷

Tablica 1: Broj žitelja Liča u 18. i 19. stoljeću

Godina	Broj žitelja	Broj kuća
1749.	558	
1769.	745	121
1831.	1.016	
1840.	1.262	
1843.	1.354	180
1850.	1.445	
1864.	1.566	

Na temelju posljednjih dvaju podataka o broju stanovnika koji se odnose na razdoblje pokriveno ovim radom te podataka o krštenima/rođenima tih godina, moguće je izračunati stopu nataliteta u Liču. Ako se stopa nataliteta računa s obzirom na broj krštenih 1850. godine onda ona iznosi 35,98‰, odnosno za 1864. godinu 47,89‰. No, kako je broj krštenih varirao iz godine u godinu, a broj žitelja nije poznat za svaku pojedinu godinu, realnija će stopa nataliteta biti ako se izračuna prema petogodišnjem prosjeku krštenih (1848. – 1852.), odnosno (1862. – 1866.). Tada ona za 1850. iznosi 40,4‰, a za 1864. godinu 45,7 ‰. Prema tome je vidljivo da stopa nataliteta u ovome razdoblju raste. Za

⁷⁶Tomić, *Povijest župe Lič do 1990. godine*, str. 495.

⁷⁷Tomić, *Povijest župe Lič do 1990. godine*, str.515-518.

pretpostaviti je da je ona 70-ih godina 19. stoljeća bila još i veća jer se tada krstio najveći broj djece, a smrtnost je i dalje bila velika, stoga broj stanovnika vjerojatno nije izrazito narastao. Međutim, za te godine nedostaju podaci o broju stanovnika. Ova visoka stopa nataliteta u Liču, odgovara općim demografskim kretanjima u to vrijeme na hrvatskim prostorima. Naime, razdoblje demografske tranzicije, u kojem s općim poboljšanjem kvalitete života, gospodarskim razvojem i sve većim životnim vijekom, opadaju stope nataliteta i mortaliteta, započinje na našim prostorima tek od 1880-ih godina.⁷⁸ Kada je opala velika smrtnost djece, a povećala se i životna dob zbog medicinskih dostignuća, tada započinje i pad stope nataliteta. Taj je proces u potpunosti Lič zahvatio tek od 20. stoljeća.

Prostor nekadašnje Dubrovačke Republike najprije je od hrvatskih zemalja zahvaćen demografskom tranzicijom što se dogodilo zahvaljujući ekonomskoj razvijenosti samog prostora, ali i njegovim vezama s Italijom i ostatkom Europe i svijeta. Zatim se te demografske promjene šire prema sjeveru Dalmacije, na otoke, pa sve do Istre. Sjever Hrvatske je taj val osjetio najkasnije, krajem 19. stoljeća.⁷⁹ Tako je na otočiću Lopudu koji se nalazi u blizini samog Dubrovnika, stopa nataliteta u razdoblju 1870. – 1880. godine iznosila 27,96 ‰. U Babinom polju, većoj ruralnoj otočnoj sredini je ona iznosila 32,34‰, a u zabačenijoj otočnoj seoskoj župi Maranovići je bila 34,82‰. Najviša je pak bila u Liscu 40,13‰ koji predstavlja zabačeno selo u unutrašnjosti. Ova su mjesta već bila u tranzicijskom razdoblju, a u njima su se smanjivale i stope mortaliteta, izuzev Lisca koji je imao veću stopu mortaliteta (40,17‰) od nataliteta zbog čega je bio u blago negativnoj stopi prirodnog prirasta.⁸⁰ U Buzetu na sjeveru Istre je stopa nataliteta iznosila u istome razdoblju 36,94‰. Najmanja stopa nataliteta u ovom je istraživanju zabilježena u Drenovcima u Slavoniji. (27,20‰), ali je u toj župi zabilježen i veći mortalitet po stopi od 37,29‰. U Donjem Miholjcu stopa nataliteta je iznosila 39,41‰. Najviša stopa nataliteta je zabilježena u župi Betina na otoku Murteru (41,29‰) te u župi Blato na Korčuli (42,30‰), ali su te župe imale nižu stopu mortaliteta, posebno Blato od 25,19‰, pa je prirast bio najveći među istraženim župama.⁸¹ Nažalost, za Lič na internetu nisu dostupne knjige umrlih za ovo razdoblje kako bih izračunao i stopu mortaliteta. Međutim, kako sam već spomenuo da je očito umiralo puno tek rođene djece, a broj stanovnika nije naglo rastao s

⁷⁸Nenad Vekarić i Božena Vranješ-Šoljan, „Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj“, *Analiza Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 47 (2009), str. 10.

⁷⁹Vekarić i Vranješ-Šoljan, *Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj*, str. 12.

⁸⁰ Isto, str. 32.

⁸¹ Isto.

obzirom na visoki natalitet, Lič je vjerojatno imao visoku stopu mortaliteta, pa je ponekad bio u laganom minusu, a ponekad u blagom plusu što se tiče prirodnog prirasta. Može se zaključiti da procesi demografske tranzicije Lič u ovome periodu još nisu zahvatili kao što je to slučaj i u cijelom Gorskom kotaru, ali i u velikom dijelu tadašnjih hrvatskih zemalja izuzev određenih dubrovačkih i otočnih župa. Ondje je početak demografske tranzicije nataliteta i mortaliteta bio očit već u 1870-im godinama dok su u većinu hrvatskih zemalja ti procesi stigli kasnije.

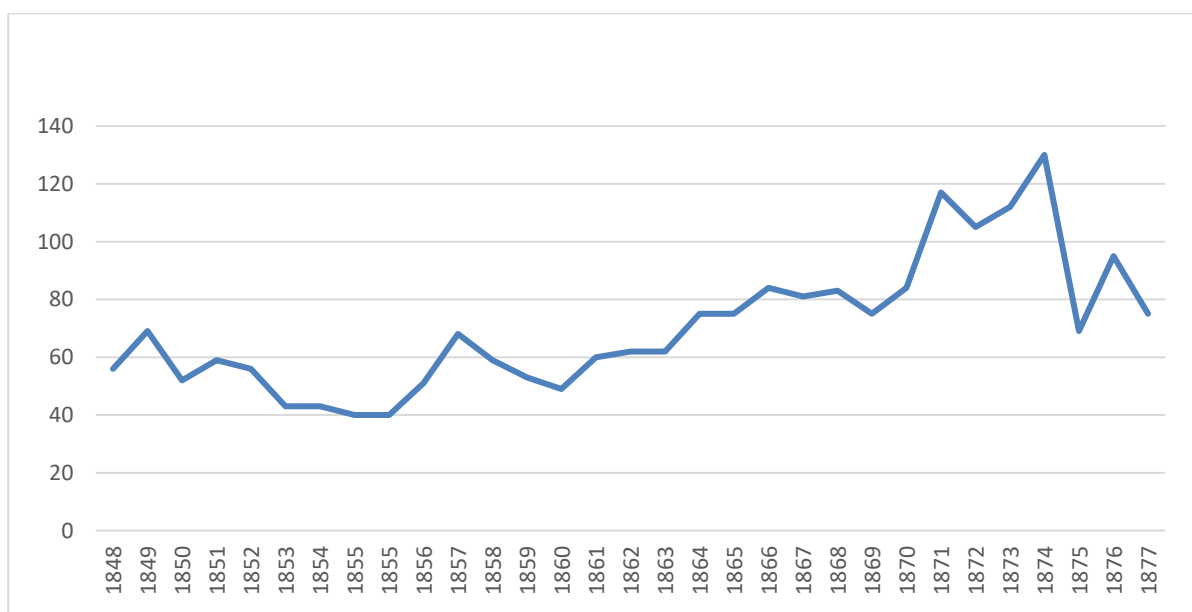
5. Analiza podataka Matične knjige krštenih Liča

5.1. Brojčani pokazatelji (1848.- 1878.)

Prema navedenim podacima, jasno je da broj stanovnika Liča u 18. te u 19. stoljeću raste. U početku istraživačkog perioda broj krštene djece se pomalo podizao, ali i spuštao što je vidljivo u priloženoj tablici. Tako je te revolucionarne 1848. godine, kršteno odnosno rođeno 56 djece (27 muške i 29 ženske djece). Međutim, 1855. godine je kršteno tek 40 djece (22 M i 18 Ž) što je u promatranome razdoblju najmanji broj krštenih. Nakon toga, broj krštene djece opet naizmjenično raste te se spušta, ali s tendencijom da ta brojka s godinama postaje sve veća. Godine 1871. se prvi put u Liču krstio troznamenkasti broj djece, točnije njih 118. Te je godine rođen i najveći broj muške djece (72). Sljedeće tri godine je također rođeno preko stotinu djece i to najviše 1874. godine što je u promatranom razdoblju najveći broj krštenih (130). Upravo je te godine kršteno i najviše ženske djece (80). Dramatičan pad broja krštenih sljedeće godine moglo bi se povezati s većom smrtnošću tih godina.

Ukupno je u promatranome razdoblju kršteno 2.142 djece, od toga 1.107 muške (51.6%) te 1.035 ženske (48.4%). No, kako je to bilo svojstveno onome vremenu, veliki je broj djece umirao nedugo nakon rođenja i krštenja. Poznato je da se kod vidljivo slabašne djece, posebno žurilo s krštenjem kako ne bi umrla nekrštena. Stoga ove brojke prikazuju rođenu i krštenu djecu, ali ne upozoravaju na onu koja su nedugo zatim umrla. Da bi se napravila takva rekonstrukcija, trebalo bi posegnuti za matičnom knjigom umrlih.

Grafikon 1: Broj krštenih u Liču (1848.-1878.)

Tablica 2: Kršteni u župi Lič (1848.-1878.)

Godina	Broj krštenih	m	ž
1848.	56	27	29
1849.	69	38	31
1850.	52	29	23
1851.	59	32	27
1852.	56	28	28
1853.	43	19	24
1854.	43	19	24
1855.	40	22	18
1856.	51	27	24
1857.	68	38	30
1858.	60	22	37
1859.	53	25	29
1860.	49	33	16
1861.	60	32	28
1862.	62	40	22
1863.	62	30	32
1864.	75	44	31
1865.	75	38	37
1866.	84	37	47
1867.	81	41	40
1868.	83	46	37
1869.	75	31	44
1870.	84	45	39
1871.	118	72	46
1872.	105	52	53
1873.	112	62	50
1874.	130	50	80
1875.	69	43	26
1876.	95	48	47
1877.	75	38	37
UKUPNO	2.142	1.107	1.035

5.2. Sezonski raspored krštenja i začeca

Na sezonski raspored rođenja i začeca najviše utječu poljoprivredni radovi, klimatske prilike, ratovi, bolesti, gladi društveno-religijske norme.⁸² Poljoprivredni radovi i društveno-religijske norme ponašanja najviše utječu na raspored začeca i rođenja dok klimatske prilike, ratovi, epidemije i glad više utječu na smrtnost. Godišnja doba i poljoprivredni radovi više utječu na ritam začeca/rođenja u ruralnim krajevima nego li u onim urbanim.⁸³ Obilne kiše su zapravo pozitivni čimbenik za začeca dok se velika sušna razdoblja spominju kao negativni faktori.⁸⁴ Uz to, u vrijeme korizme i došašća je tradicionalno bilo manje začeca i vjenčanja iako se u mnogim onodobnim župama primjećuje veći broj začeca upravo u razdoblju oko Božića, što za Lič nije slučaj. Korizma je vrijeme odricanja u katoličkom svijetu stoga nije čudno da u to vrijeme ima manje začeca iako valja reći da su i korizma i advent više utjecali na smanjenje vjenčanja u tome periodu nego li na začeca. Najviše se začeca ipak odvija dolaskom proljeća kada se općenito budi priroda, ali i seksualni nagon kod ljudi. Postoje dva modela koja su proizašla iz istraživanja rasporeda rođenja odnosno začeca. Prvi je model američki u kojem je najviše djece rođeno u rujnu, a najmanje u travnju i svibnju. U drugom modelu – europskom, najviše se njih rađalo u proljeće, ali i u rujnu. Što se tiče rasporeda začeca, prema onom američkom najviše ih se događalo u prosincu, a najmanje u periodu od srpnja do rujna (ljetno), dok je u europskom modelu najviše djece začeto upravo ljeti, ali i u prosincu.⁸⁵

Djeca su se nastojala krstiti čim prije, kako ne bi umrla nekrštena pa je u matičnim knjigama krštenih za Lič vrlo često navedeno kako je dijete kršteno istoga danakada se rodilo, a kako je riječ o katoličkoj sredini u kojoj su svi rođeni i kršteni, može se reći da matične knjige krštenih zapravo ukazuju na broj rođenih, odnosno da datum krštenja uglavnom odgovara datumu rođenja. Onih koji su kršteni na neki drugi dan je tek nekolicina u čitavom promatranom razdoblju.

Tako se u Liču najviše djece krstilo odnosno rodilo u lipnju. Nakon njega slijedi siječanj, a onda svibanj. Velika većina djece rodila se u prvoj polovici godine, točnije njih 72%. Ta su djeca začeta u razdoblju od travnja do rujna. Dakle, najviše je djece začeto u toplijem dijelu godine, u proljeće i ljetno, a najviše ih se rađalo zimi i u proljeće.

⁸² Danijela Dobljanović, „Povijesnodemografske crtice o stanovništvu župe Čepić (1782. – 1861.)“, *Tabula* 12 (2014), str. 91.

⁸³ Isto.

⁸⁴ Danijela Dobljanović, „Sezonska kretanja začeca/rođenja župe Svetvinčenat u 18. st.“, *Povijesni prilozi* vol. 31, 43(2012), str. 218.

⁸⁵ Isto, str. 217-218.

U proljeće dolazi do buđenja prirode i ljudskih nagona, pa je i za Lič jasno vidljivo da u prvom proljetnom mjesecu – travnju, broj začeca skače sa 6,5% na 13%. Na sličnim se razinama zadržao tijekom svibnja, lipnja i srpnja, ali u kolovozu ponovno raste da bi u rujnu postigao najveći udio začeca od 14%.

Iznenadjuće, usvega nekoliko kilometara udaljenoj župi Fužine je u razdoblju od 1726. do 1802. godine najviše rođenih bilo u periodu od rujna do ožujka što znači da su se začeca najviše događala od prosinca do srpnja.⁸⁶ U razdoblju od početka travnja do konca rujna u Fužinama je začeta polovica krštenih, dok je u Liču u tom razdoblju začeca bilo čak 20% više (Grafikon ?).

U Liču se povećanje začeca uočava tek s dolaskom proljeća i traje do konca ljeta, kada doživljava i svoj maksimum, a u Fužini prema ovim podacima začeca započinju još u zimi, a završavaju u tolikom obujmu, sredinom ljeta. U Svetoj Jeleni kraj Brseča, najviše je djece bilo začeto u siječnju, veljači i ožujku (1805. -1848.), što je primjer jedne ruralne zajednice u kojoj se najviše začeca odvija zimi.⁸⁷ Slično je bilo i u župi Čepić s druge strane Učke, ali s pomakom prema proljeću. Najviše se začeca odvijalo od prosinca do travnja. U Čepiću je u drugoj polovici 19. stoljeća bilo 60,8% začeca u prvoj polovici godine.⁸⁸ Sličniji raspored začeca onome u Liču bio je u Barbanu u razdoblju od 1820. -1840., gdje je 43% začeca bilo u travnju, svibnju, lipnju i srpnju.⁸⁹ U Pazinu je od 1850. do 1870., 30,5% djece bilo začeto u travnju, svibnju i lipnju.⁹⁰ U Vodnjanu je pak u periodu od 1816. – 1860., najviše začeca bilo od travnja do srpnja, a rujna koji je u Liču najplodniji mjesec, bio je mjesec s najmanje začeca.⁹¹ Na primjeru Slavenskog Broda može se naslutiti kako je sezonski raspored izgledao na kontinentalnom prostoru Hrvatske. U periodu od 1869. – do 1890. godine, najviše se začeca događalo od studenog do veljače zatim je bila stanka u ožujku (korizma), pa nastavak povećanog broja začeca od travnja do srpnja.⁹²

Vidljivo je da u Liču buđenje seksualnosti nastupa s dolaskom proljeća te je broj začeca visok tijekom čitavog tog godišnjeg doba. Na primjeru već spomenutih istarskih župa je

⁸⁶ Helena Renka, *Župa Fužine – demografska analiza matičnih knjiga krštenih (1725. – 1802.)*, Rijeka, Sveučilište u Rijeci, 2021., str. 13 (završni rad).

⁸⁷ Marko Blaženić, *Stanovništvo Sv. Jelene u drugoj polovici 18. i u 19. stoljeću*, Pula, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2022., str. 38-39 (diplomski rad).

⁸⁸ Lea Salamun, *Stanovništvo Župe Čepić u drugoj polovici 19. stoljeća*, Pula, Sveučilište u Puli, 2023., str. 19 (diplomski rad).

⁸⁹ Tea Radola, *Stanovništvo Barbana prema matičnim knjigama XIX. stoljeća*, Pula, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2016., str. 19 (diplomski rad).

⁹⁰ Nikola Ardalić, *Životu Pazinu u drugoj polovici 19. stoljeća prema matičnim knjigama*, Pula, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2019., str. 17 (diplomski rad).

⁹¹ Lea Lešić Pustijanac, *Životni ciklus vodnjanske župe: krštenja, vjenčanja i smrti u 19. stoljeću*, Pula, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2016., str. 16 (diplomski rad).

⁹² Davorin Hrkać, „Demografski razvoj Broda 1869. – 1890. godine“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, vol. 41, br. 1 (2009), str. 278.

primjetno da se broj začeca smanjuje u rujnu i listopadu kada su najveći poljoprivredni radovi u tijeku. U Liču, međutim, broj začeca u tim ljetnim mjesecima doseže najveći udio, a nikako se ne smanjuje. Razlog tome bi svakako trebalo tražiti u klimatskim prilikama Gorskog kotara, ali i u činjenici da je jako puno djece umiralo nedugo nakon rođenja, adjeca začeta krajem ljeta su se tako rađala u svibnju i lipnju sljedeće godine te supočetkom ljetnog perioda, imala najveće prilike za preživljavanje što zbog viših temperatura što zbog bogatije ljetne prehrane.

Tablica 3: Mjesečna raspodjela krštenja/začeca (1848. – 1878.)

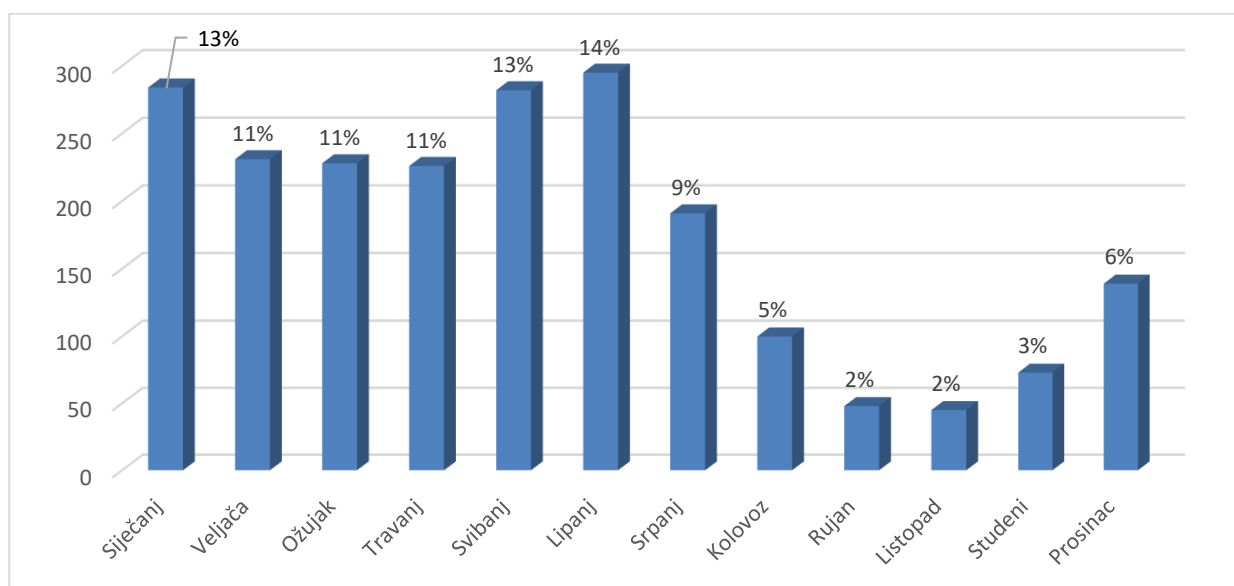
Mjesec	Broj krštenja	%	Broj začeca	%
Siječanj	284	13%	45	2%
Veljača	231	11%	73	3%
Ožujak	228	11%	139	6%
Travanj	226	11%	284	13%
Svibanj	282	13%	231	11%
Lipanj	295	14%	228	11%
Srpanj	191	9%	226	11%
Kolovoz	100	5%	282	13%
Rujan	48	2%	295	14%
Listopad	45	2%	191	9%
Studeni	73	3%	100	5%
Prosinac	139	6%	48	2%

Tablica 4: Raspodjela krštenih/začetih prema godišnjem dobu

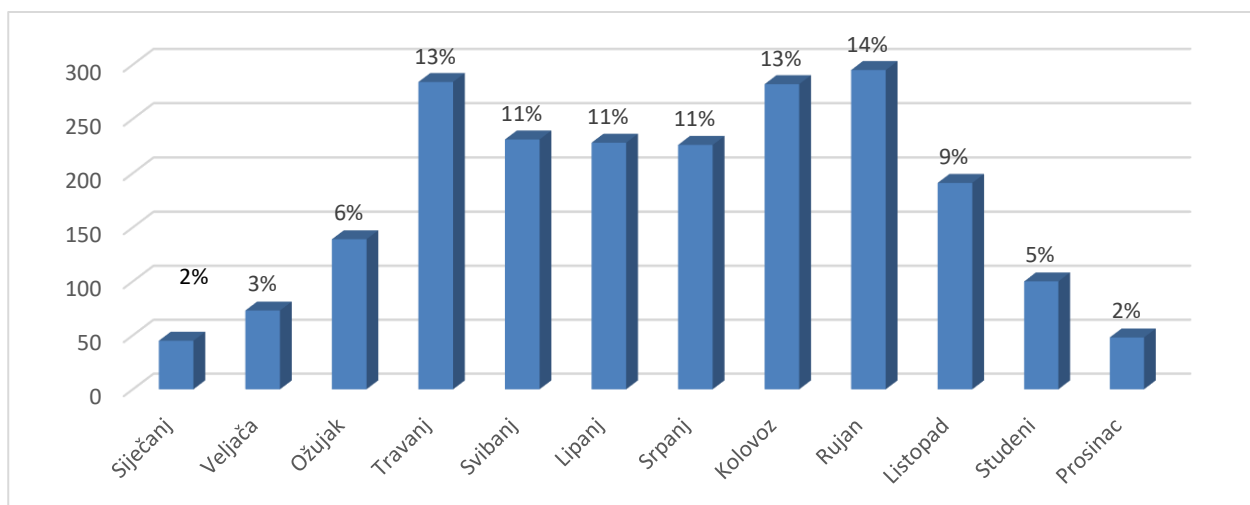
Godišnje doba ⁹³	Broj krštenja	%	Broj začetih	%
Zima	743	34%	257	12%
Proljeće	803	37%	743	34%
Ljeto	339	16%	803	37%
Jesen	257	12%	339	16%

⁹³ Za godišnja sam doba uzeo razdoblje od tri mjeseca, a nisam se vodio točnim datumima godišnjih doba. Tako je za proljeće uzet travanj, svibanj i lipanj. Za ljeto srpanj, kolovoz i rujna. Za jesen su uzeti listopad, studeni i prosinac, a za zimu siječanj, veljača i ožujak.

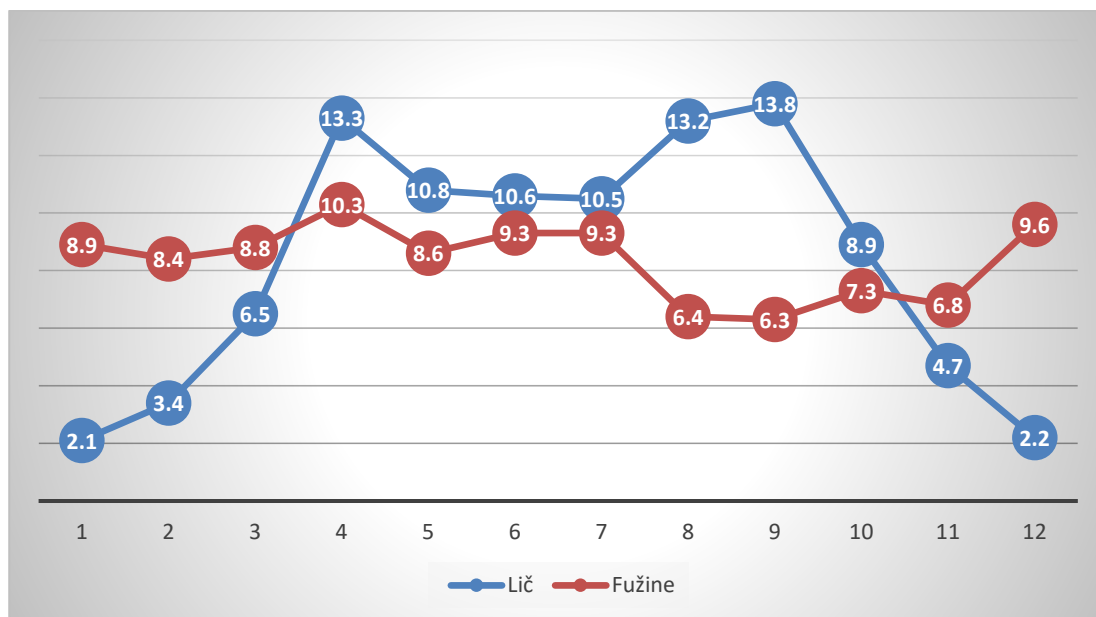
Grafikon 2: Udio krštenja po mjesecima

Grafikon 3: Udio začeca po mjesecima

Grafikon 4: Udio začeca po mjesecima u župama Lič (1848. – 1877.) i Fužine (1726. – 1802.)⁹⁴

Budući da su se u Liču gotovo svi krstili na isti dan kad su i rođeni, raspored krštenja prema danima u tjednu je šarolik. U razdoblju od 1848. do 1852. godine, najviše se krštenja dogodilo u četvrtak (43), a zatim u nedjelju (37). Iako se nedjelja nalazi na drugom mjestu, petak (36) i srijeda (35) su joj vrlo blizu, stoga ovi podatci potvrđuju da u Liču nije bila posebno razvijena praksa krštenja nedjeljom već su se doista, gotovo svi krstili na dan rođenja.

⁹⁴ Mjesečni udjeli za Fužine izračunati su prema podacima: Renka, *Župa Fužine – demografska analiza matičnih knjiga krštenih (1725. – 1802.)*, str. 13.

5.3. Imena krštenih

5.3.1. Imenski fond

Kako je već navedeno, kada su se u Liču ponovno pojavile matične knjige prema rubrikama na latinskom jeziku, župnik Brušija je i imena krštenika pisao u latinskim varijantama. Prema podacima iz matične knjige krštenih za promatrano razdoblje među krštenima u Liču su u ovome periodu zabilježena ukupno 104 različitih imena. Muški i ženski imenski fond bili su gotovo jednake veličine: muški se sastojao od 51, a ženski od 53 imena. Dominirala su jednostruka imena. Lič je bio posve ruralna sredina, pa je tako dvostruka i trostruka imena dobio jako mali udio krštenih. U nastavku donosim pregled članova obitelji i kumova koji su dodjeljivali djeci tri imena. Ovdje jasno dolazi do izražaja da su te obitelji bile boljestojeće ili su se u Liču našle tek u prolazu.

Tek 26 djece od ukupno 2.142 krštene je dobilo više od jednog imena (1,2%). Od toga je njih petero dobilo tri imena. Ivan Vinko Mate kršten je 9. veljače 1856. godine. Otac mu je Mikula Cimiotti, a majka Marica Starčević. Kumovi su bili Vinko Agnese iz Fužina te Marica Lončarić iz Selca. Obitelj Agnese je u Liču od 1850. godine posjedovala pilanu.⁹⁵ Mikula Cimiotti pojavljuje se kao kum pri krštenju 1848. godine gdje se navodi da je iz župe Piano (vjerojatno je riječ o Roveredo del Piano na području Furlanije). Do 1869. bio je još deset puta kum na krštenju, a iz upisa iz 1861. godine, saznaje se da je bio stolar. U knjizi vjenčanih zabilježeno je kako su se Cimiotti i Marica Starčević vjenčali 1853. godine, a Marica je bila udovica Josipa Tomića. Ovdje isto stoji da je Mikula iz župe Piano, a od tamošnjeg je svećenik župnik Brušija dobio dopuštenje za njegovo vjenčanje. Mikula Cimiotti se svakako prometnuo u jednog od najpoželjnijih kumova koji su živjeli u tadašnjem Liču. Tri imena dobio je i Andre Josip Frane sin Jakova Marčelje i Ivane Armeni, kršten 20. travnja 1873. godine. Otac je bio zaposlen na izgradnji željeznice, a kumovi su bili Josip Ramfel i Andre Jahke. Ramfel je bio mjeritelj pri izgradnji pruge. Početkom veljače 1874.(2.2.), kršten je Mate Stipan Blaž, sin Mate Starčevića i Ane Lončarić iz Selca. Kumovi su bili župnik Liča, Mate Brušija i tadašnji učitelj Stipan Tomić. Krštenje je proveo Ferdinand Pleše, župnik Fužine. Marija Slavica Zorica od oca Gašpara Starčevića i majke Milke Mihaljević iz Fužina krštena je 5. kolovoza 1874. godine. Kumovi su joj bili Andre i Katarina Longhini. Za Andru se navodi da je student. Ernestina Josipa Gisella je posljednja među onima koji su u ovom razdoblju dobili tri imena. Krštena je 24.

⁹⁵ Starčević, *Lič u XIX. stoljeću*, str. 169.

travnja 1876. godine. Njen je otac bio zaposlen kao stražar na željezničkoj postaji u Liču. Zvao se Aleksandar Srues, a majka je bila Marija Daraši. Te se godine otvorila stanica u Liču, a ovaj je par bio prvi nastanjen. Kumovi su bili Josip i Ernestina Lukan, a Josip je također bio stražar na željeznici. Vjerojatno je Ernestina Josipa Gisella prva dva imena dobila po svojim kumovima. Vidljivo je da su sinovi u većoj mjeri dobivali višestruka imena, a to je pogotovo uočljivo kod onih s dva imena. Kod krštenih s tri imena razlika nije toliko očita. Treba reći da se djeca s dva imena često mogu naći kod očeva koji nisu izvorni stanovnici Liča kao što su Grgo Knez (kovač) i Anton Leš (trgovac) ili kod onih koji su u Liču bili zbog izgradnje pruge.

Tablica 5: Udio jednostrukih i višestrukih imena

Jedno ime	2.116	99,88%
Dva imena	21	0,9%
Tri imena	5	0,2%
Ukupno	2.142	

Tablica 6: Popis krštene djece s dvostrukim imenom

Datum	Imena	Ime oca	Ime majke
23. 10. 1850.	Šimun Juda	Juraj Tomić	Jelena Radošević
21. 2. 1851.	Margarita Cortona	Lovre Starčević	Ana Radošević
25. 4. 1856.	Filip Jakov	Grgo Tomić	Marija Matković
29.1. 1857.	Frane Salesia	Marko Starčević	Katarina Starčević
22. 7. 1857.	Marija Mandalena	Juraj Polić	Jelena Starčević
23. 2. 1859.	Margarita Cortona	Martin Pavlič	Katarina Šojat
16. 1. 1864.	Stipan Anton	Josip Vičić	Katarina Milošević
20.1. 1865.	Fabijan Sebastijan	Toma Starčević	Lucija Starčević
19.1. 1866.	Fabijan Sebastijan	Anton Starčević	Ana Tomljanović
29.1. 1866.	Blaž Mate	Juraj Starčević	Marija Golac
15.12. 1868.	Grgo Anton	Grgo Knez	Jelena Marotić
3. 2. 1869.	Blaž Mate	Stipan Starčević	Katarina Vlahović
29. 6. 1869.	Petar Pavle	Anton Leš	Ana Marotić

21.2. 1870.	Margareta Cortona	Mate Matković	Katarina Juričić
14. 1. 1871.	Ivan Anton	Ivan Radošević	Marija Milošević
31.12. 1871.	Pavle Silvestar	Juraj Starčević	Katarina Tomić
14.5. 1872.	Alojz Ivan	Ivan Šuster	Domenika Pacinini
5.4. 1873.	Josip Jakov	August Šuster	Florentia Racheli
30.1. 1874.	Marija Franciska	Ivan Starčević	Alojzija Tomljanović
2.1. 1877.	Stipan Josip		Marija Tomljanović
28. 9. 1877.	Petar Krešimir	Stipan Tomić	Katarina Ramfel

Kod dvostrukih imena je također primjetno da ih dobivaju djeca nekih utjecajnijih roditelja. Međutim, ovdje dolazi do izražaja i praksa dodjeljivanja imena prema katoličkom kalendaru što je kasnije u radu dodatno obrazloženo. Najpopularnije razdoblje dodjeljivanja višestrukih imena bilo je prema svecima u siječnju i veljači: Margarita Cortona (svetica), Frane Salesia (svetac), Fabijan i Sebastijan (sveci), Blaž i Mate (sveci), Anton (svetac).

Najpopularnija imena i razloge njihove učestalosti ćemo objasniti u narednim poglavljima o imenima, a ovdje navodim neka rijetko dodijeljena imena. Od muških to su: Adam (1), Alojz (8), Augustin (3), Baltazar (1), Bartol (3), Bernard (1), Karlo (2), Donat (1), Eduard (2), Fabijan (3), Feliks (3), Gabrijel (2), Gašpar (5), Kažimir (7), Leopold (2), Lorenzo (3), Ludovik (3), Mihaj (10), Mihovil (1), Pio (5), Roko (2), Rudolf (2), Stanislav (4), Vinko (12) te Vito (2). Od ženskih imena to su: Agata (1), Agneza (6), Amalija (1), Apolonija (14), Bara (1), Barbara (6), Božidarka (7), Cecilija (1), Celika (3), Dorotea (2), Draga (1), Eva (1), Fortuna (1), Franka (5), Genoveva (1), Ivana (2), Jela (1), Josipa (1), Julijana (4), Justa (1), Karolina (1), Ludovika (2), Marta (2), Paskvalina (2 - rođene na Uskrs ili blizu Uskrsa), Rahela (1), Romana (1), Tereza (11), Veronika (1), Vinka (6) te Viktorija (3).

Među višestrukim imenima spominju se ova rijetka: Juda, Krešimir (koji se zvao Petar Krešimir; sin učitelja Stipana Tomića i Katarine Ramfl; prema srednjovjekovnom hrvatskom kralju), Silvestar (kršten 31.12.1871.), Mandalena, Slavica, Zorica, Vinko, Salesia (prema Franji Saleškom – svetkovina na 24.1.) i Sebastijan. Imenski je fond Liča još raznovrsniji pridodamo li tome imena roditelja i kumova. Učestalost nekih imena se promijenila s prolaskom generacija. Tako je među očevima u većoj mjeri prisutno ime Mihaj dok ga među krštenima ima manje, a u taj red spadaju još imena Mikula i Toma. Ime Blaž se manje pojavljuje kod očevanegoli kod krštenih. Među majkama su imena Katarina, Lucijai Matea učestalija nego što su kod krštenih, a Alojzije se nalaze tek dvije kao majke dok ih je bila 51 među krštenim kćerima.

Tablica 7: Višestruka imena prema spolu

	M	Ž
Dvostruka imena	17	3
Trostruka imena	3	2

5.3.2. Najpopularnija imena

Imena krštenih u matičnim su knjigama za promatrano razdoblje pisana u latinskim varijantama, izuzev prvih nekoliko godina kada su upisi bili u narativnom obliku te su imena pisana narodnim jezikom. U analizi su sva imena pretvorena u hrvatsku inačicu, i to prema primjerima imena upisanih u knjigu krštenih ranije narodnim jezikom. Što se tiče ženskih imena, prvo mjesto suvereno drži Marija. To se ime na prvom mjestu nalazi u većini onodobnih župa na prostorima hrvatskih zemalja.⁹⁶ Drugo mjesto je pripalo imenu Jelena, a treće imenu Ana. Dodamo li tome i Antoniju koja se nalazi na četvrtom mjestu, ta je četiri imena dobilo 70% ličkih kćeri u ovome razdoblju. Što se tiče sinova, kod njih prevladava ime Anton koje je dobilo oko 17% (188 slučajeva) krštenih. Nakon toga slijede imena Ivan, Juraj i Mate (svi imaju preko sto zabilježenih upisa). Ovdje je vidljivo da su kod muške djece, imena ravnomjernije raspoređena. Prva četiri muška imena dobilo je 47,6% krštenih sinova, u odnosu na spomenutih 70% kćeri koje su dobile prva četiri najpopularnija ženska imena.

Tablica 8: Najčešća ženska imena

Ime	Broj
Marija	353
Jelena	178
Ana	101
Antonija	92
Alojzija	51
Katarina	50
Margarita	31
Roža	18
Antica	15
Matea	13

Tablica 9: Najčešća muška imena

Ime	Broj
Anton	188
Ivan	117
Juraj	112
Mate	110
Stipan	88
Josip	76
Pavle	54
Jakov	41
Grgo	37
Blaž	32

⁹⁶Salamun, *Stanovništvo Župe Čepić u drugoj polovici 19. stoljeća*, str. 37.

5.3.3. Motivacija kod dodjeljivanja imena

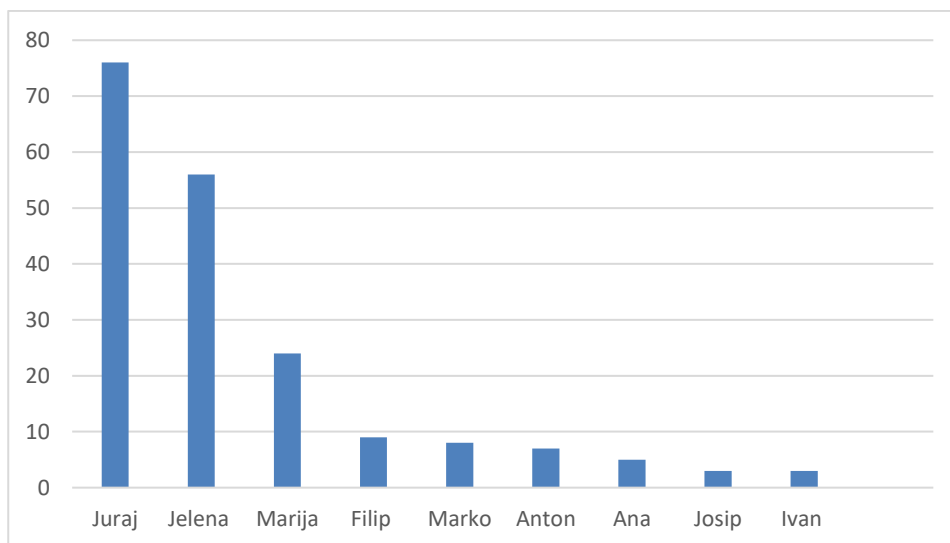
Kroz srednji vijek, na prostorima hrvatskih zemalja, najčešće su dodjeljivana narodna imena, odnosno imena koja su u sebi sadržavala određenu poruku i svojevrsnu zaštitu (Dabiživ = Da bi živ).⁹⁷ Na Tridentskom koncilu je određeno da su župnici dužni savjetovati roditelje da djecu imenuju prema svetačkim i biblijskim ličnostima iako je takva ideja postojala još od ranog srednjeg vijeka.⁹⁸ U Liču je u 19. stoljeću takva praksa itekako živa što se vidi u prethodnom poglavlju o najčešćim imenima. Osim toga, djeci su često davana imena prema njima bliskim osobama. Kroz matične knjige krštenih, može se pratiti koliko se imena djece poklapaju s imenima roditelja ili kumova. Oko 10% djece je imalo isto ime kao otac ili majka. Njih 115 prema majci naspram njih 91 po ocu. Međutim, među ovom djecom ima onih i čije se ime podudara sa svecem ili sveticom koja se slavi u vrijeme rođenja djeteta prema katoličkom kalendaru. Stoga se ne može točno odrediti koji je motiv u tim slučajevima prevladao. Isto, vrijedi i za 11% onih čije se ime poklapa s imenom kumova. Njih je ukupno 246. Ono što se može zaključiti iz ovih brojki je to da je praksa dodjeljivanja imena po roditeljima ili kumovima, u Liču bila rjeđa od one prema ravnanju s katoličkim kalendarom. To je lijepo vidljivo ako se pogledaju travanjska imena (grafikon 4). Većina muške djece je u tom mjesecu dobivala ime Juraj, a posebno ona u drugoj polovici mjeseca. Sveti Juraj slavi se 23. travnja, a njega prvog navodim jer je zaštitnik samog Liča. Kod rijetko dodjeljivanih imena podudarnost s katoličkim kalendarom je čak i veća. Talijanska svetica Margarita de Cortona slavi se 22. veljače. Vjerojatno su upravo prema njoj dobile ime tri ličke kćeri krštene u promatranome razdoblju: 21. veljače 1851. godine, 23. veljače 1859 i 21. veljače 1870. Zanimljivo se dotaknuti i imena Jelena koje je u svibnju još učestalije zbog svetkovine svete Jelene (22. svibnja), ali je to ime veoma prisutno i u travnju što upućuje na to da je postojala tendencija da se imena prema nekom svecu daju i mjesec uoči samog blagdana kao što je bio slučaj i u Istri.⁹⁹ Osim toga, ime Marko je dodjeljivano u travnju zbog svetkovine 25. travnja, a u ostalim mjesecima to je ime vrlo rijetko prisutno.

⁹⁷ Nenad Vekarić, *Pelješki rodovi (A-K)*, Dubrovnik, Zavod za povijesne znanosti HAZU, 1995., str. 12.

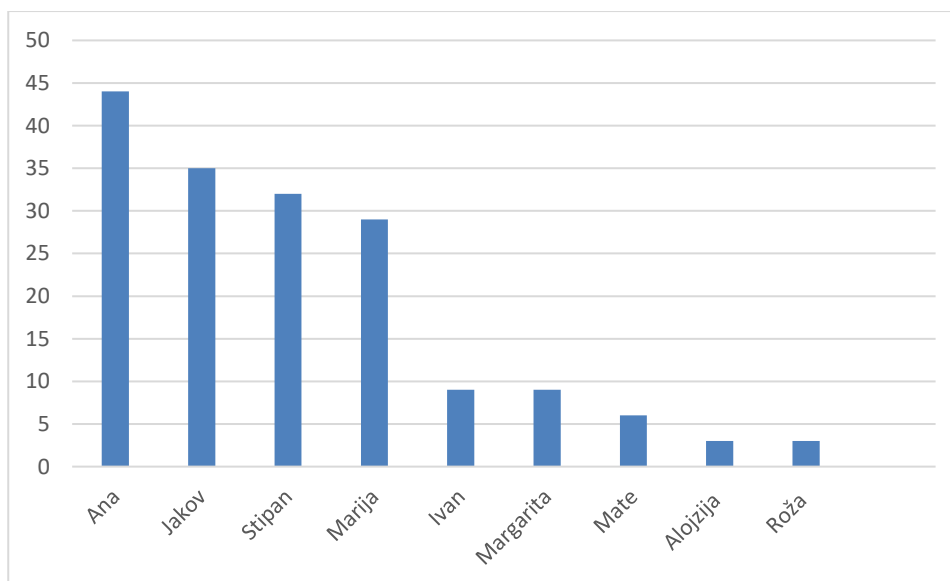
⁹⁸ Danijela Dobljanović Šuran, „Osobna imena u Istri od druge polovice 15. do kraja 19. stoljeća“, u: *Religio, fides, superstitiones...: o vjerovanjima i pobožnostima na jadranskom prostoru*, ur. Marija Mogorović Crljenko i Elena Uljančić-Vekić, Poreč: Zavičajni muzej Poreštine – Museo del territorio parentino, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli – Filozofski fakultet, Državni arhiv u Pazinu, 2017., str. 214.

⁹⁹ Isto, str. 222.

Grafikon 5: Najčešća imena u travnju

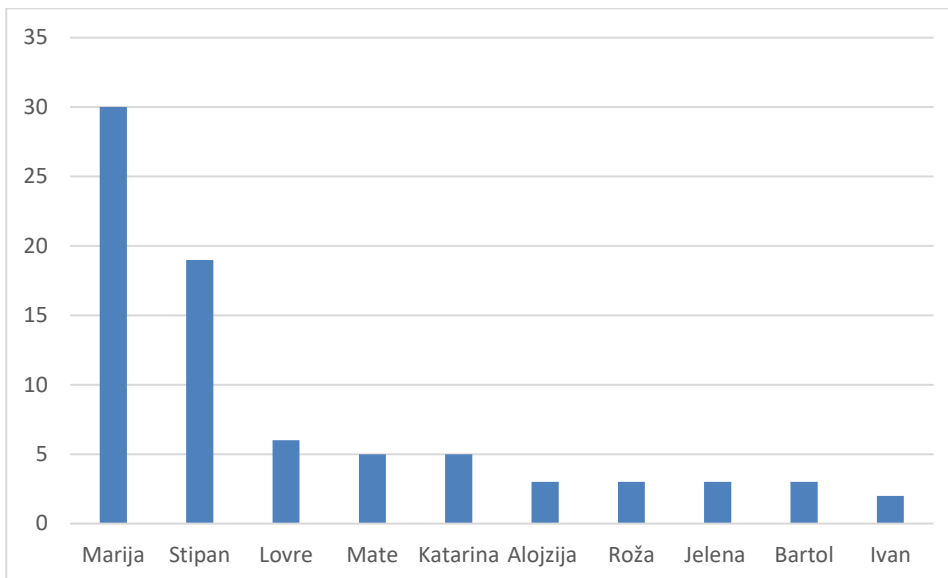
Grafikon 6: Najčešća imena u srpnju

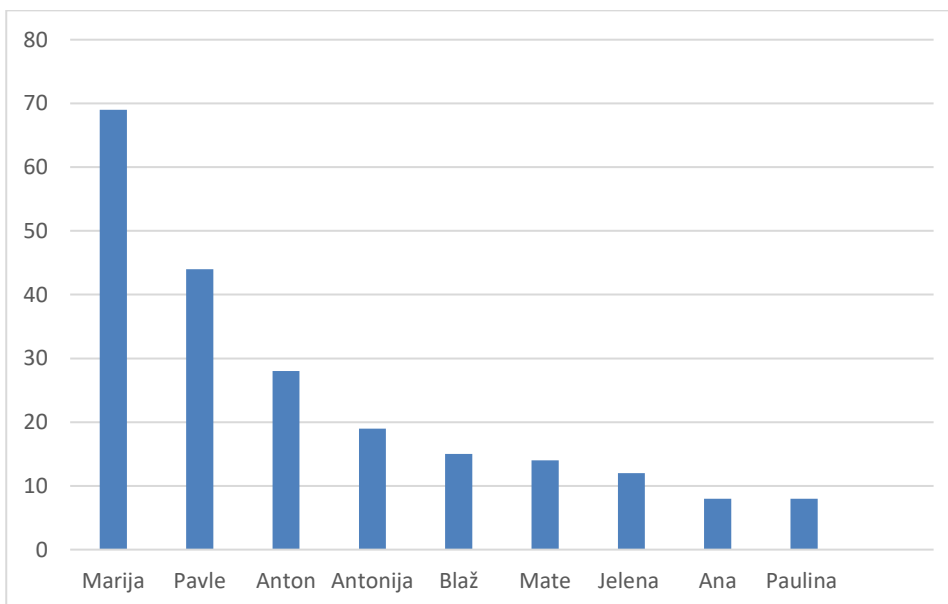
Za mjesec srpanj se također primjećuje kojim su motivacijskim ključem dodjeljivana imena. Najviše je djevojčica u ovome mjesecu dobivalo ime Ana, a najviše dječaka Jakov. Sjećanje na Svetu Anu slavi se 23. srpnja, a ono na Svetog Jakova Starijeg, 25. srpnja. Osim toga, ovdje je prevladavao i Stipan odnosno noviji Stjepan jer se 3. kolovoza slavi spomen Našašća tijela Svetoga Stjepana. Zbog tog datuma, Stipan je najčešće muško ime u kolovozu, ali mjesto najčešćeg imena toga mjeseca drži Marija zbog njene svetkovine 5. kolovoza koja se posebno veže za Lič i svetište Majke Božje Snježne čiji se blagdan, slavi

toga dana u polju. Toga je mjeseca i Velika Gospa, 15. kolovoza. Na trećem se mjestu nalazi Lovre čiji se blagdan slavi u kolovozu.

Grafikon 7: Najčešća imena u kolovozu

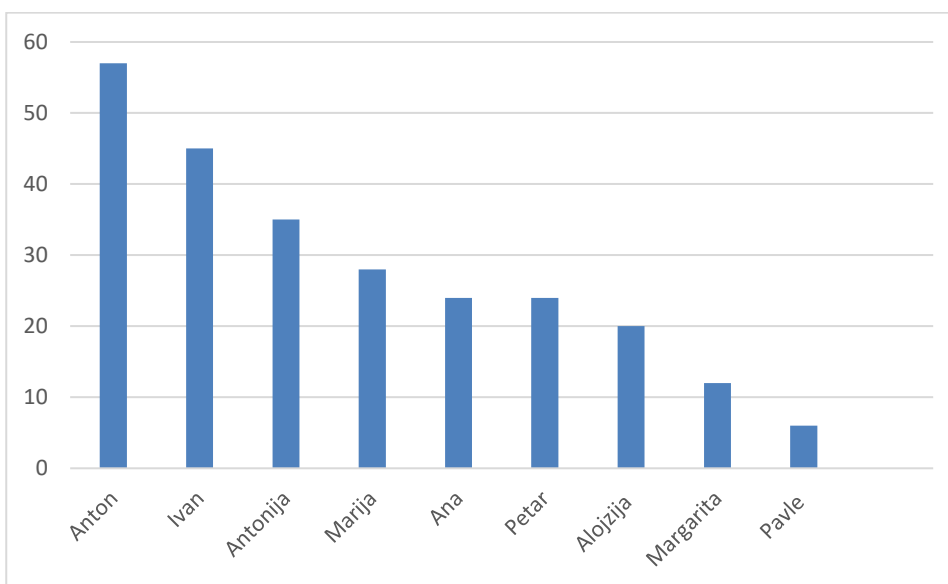
Grafikon 8: Najčešća imena u siječnju

Isto kao i u kolovozu, u siječnju je ime Marija također bilo na vrhu dodjeljivanih imena. Naime, 1. siječnja slavi se svetkovina Marije Bogorodice. Ime Marija na prvom se mjestu nalazi još u ožujku, rujnu i prosincu. U rujnu se slavi Mala Gospa (8.9.) odnosno rođenje Blažene Djevice Marije, a u prosincu svetkovina Bezgrešnog začeca Marijina (8.12.). Spomen dan obraćanja Svetog Pavla slavi se 25. siječnja što objašnjava ime Pavle na

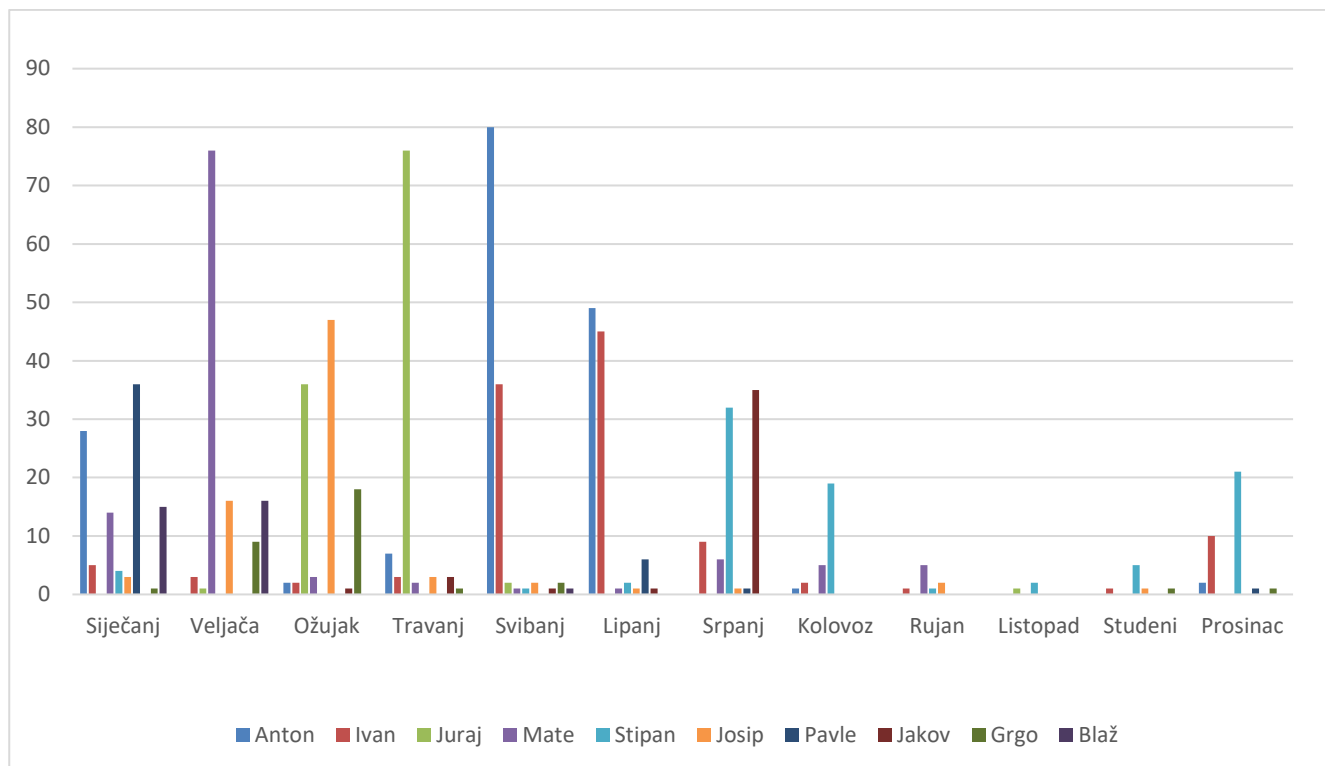
drugom mjestu te njegovu žensku inačicu Paulinu na posljednjem mjestu. Ovdje se primjećuje i ime Blaž, a blagdan ovog sveca se slavi 3. veljače. Podjednak broj Blaža nalazi se i u mjesecu veljači. Antone i Antonije objašnjava 17. siječanj i spomen na Svetog Antuna Pustinjaka. U posljednjem grafikonu za mjesec lipanj, prvo mjesto zauzima Anton, a treće Antonija. Ovoga puta nije riječ o pustinjaku iz ranokršćanskog doba već Antunu Padovanskom čiji se dan slavi 13. lipnja. Ovdje prednjači i ime Ivan, a 24. lipnja se tradicionalno slavi dan rođenja Ivana Krstitelja. Ime Anton se nalazi na prvom mjestu još i u svibnju.

Grafikon 8: Najčešća imena u lipnju

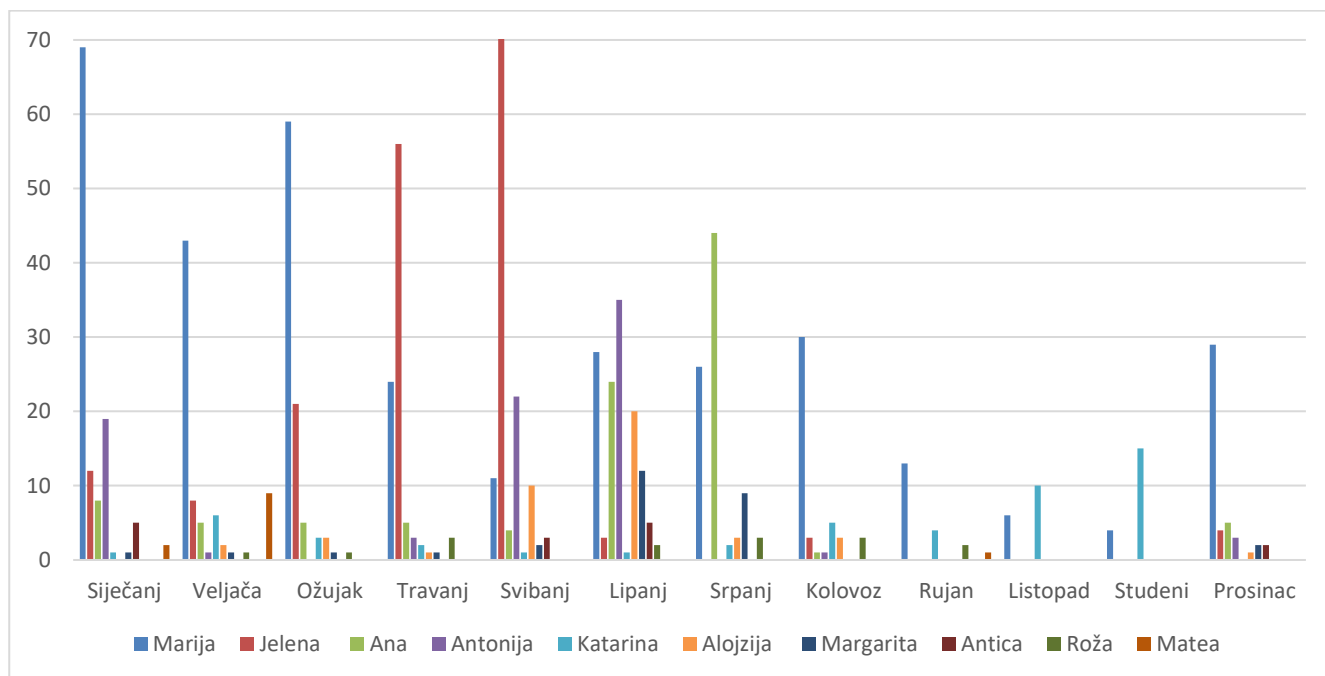

Neka su djeca imena dobivala prema svojoj preminuloj braći. Kako su djeca često umirala, sljedeće rođeno dijete bi znalo dobiti isto ime koje je nosilo preminulo dijete. Tako se na primjeru djece Pavla Budiselića i Katarine Vičić uočava ta praksa. Njihova kćer Jelena se rodila 1863. godine, ali 1869. ponovno taj par novorođenu kćer naziva Jelena. Isto tako su Mate Maras i Katarina Svetić svome sinu 1872. nadjenuli ime Jakov, a 1875. godine također se krstio Jakov. Dujmo Kostić i Barbara Vičić su pak 1861. godine krstili sina Ivana, ali 1876. opet imaju Ivana. Dogodilo se tako i s Anom koja se rodila 1864. godine, a njena sestra imenjakinja 1867. godine. Takva je praksa zapravo bila svojevrsno nadvladavanje smrti koja je harala među najmlađom populacijom. Imena su podsjećala na izgubljeno dijete čije je mjesto ipak zauzelo ono novorođeno, pa je tako na neki način život pobijedio smrt.

Grafikon 9: Najčešća muška imena i njihova distribucija po mjesecima

Grafikon 10: Najčešća ženska imena i njihova distribucija po mjesecima

5.4. Ritam rađanja

Više je razloga velikog broja poroda po bračnome paru u župi Lič u promatranome razdoblju. Potrebu za brojnim potomstvom diktirala je gospodarska orijentacija, odnosno poljoprivreda kao glavna gospodarska grana, no, pored toga razlog velikom broju poroda u 19. stoljeću je i visoka smrtnost novorođenčadi i male djece. Zbog toga su se mnogi parovi odlučivali na novo dijete tek što je jedno bilo rođeno. To je pogotovo svojstveno ruralnim sredinama gdje, kako je već rečeno, osim visoke smrtnosti, postoji potreba i za radnom snagom, a jedno ili dvoje djece tu potrebu nikako ne osigurava. U hrvatskim gradskim sredinama od 17. do 19. stoljeća bilo je između 10 i 20% brakova bez djece dok je među vlastelinima taj broj išao i do 25%. U ruralnim sredinama su brakovi motivirani nekim drugim razlogom, a ne isključivo stvaranjem potomstva, bili vrlo rijetki (manje od 5%). Osim ovih razloga, mnogi su parovi čekali muško dijete pa je i to utjecalo na veći broj poroda.¹⁰⁰

Kako bi se što više produžilo trajanje ženinog fertilnog razdoblja, djevojke su stupale u bračne zajednice čim prije, a i ritam njihova rađanja se ubrzavao. Iako za žene u Liču, ne možemo tvrditi koliko su točno godina imale pri ulasku u brak, vidljivo je na primjeru Marije Maras, koja je u razdoblju od 25 godina rodila desetero djece, da je vrlo mlada stupila u brak. Prema ovoj analizi je jasno da se veliki broj parova u Liču odlučivao na veliki broj djece i to gotovo uvijek više od petero.¹⁰¹

Prema vremenskom razdoblju koji je prošao između vjenčanja i prvog poroda, vrijeme začeća se može klasificirati u tri skupine: predbračna začeća, začeća u prvoj ili produženoj bračnoj noći te odgođena začeća.¹⁰² Na temelju toga, može se parove iz Liča svrstati u te skupine. Od analiziranih parova jedino su Katarina Šojat i Martin Pavlić te Urša Maras i Anton Tomić imali predbračno začeće. Dakle, takvi su parovi začeli dijete prije samog sklapanja braka, a kako ono ne bi bilo rođeno nezakonito, vjenčali su se prije samog poroda. Iako je analiziranih parova tek desetero, smatram da u Liču, predbračna začeća nisu bila toliko prisutna. Što se tiče parova koji spadaju u skupinu začeća u prvoj ili

¹⁰⁰ Nenad Vekarić, Irena Benyovsky, Tatjana Bukliš, Maurizio Levak, Nikša Lučić, Marija Mogošević i Jakša Primorac, *Vrijeme ženidbe i ritam poroda (Dubrovnik i njegova okolica od 17. do 19. stoljeća)*, Zagreb - Dubrovnik: HAZU, 2000., str. 65.

¹⁰¹ Prema upisima krštenih od 1848. do 1878. nisam pronašao više od desetero djece po bračnome paru što ne znači da ih nije bilo nakon 1878. godine.

¹⁰² Vekarić i dr., *Vrijeme ženidbe i ritam poroda (Dubrovnik i njegova okolica od 17. do 19. stoljeća)*, str. 97-98.

produženoj bračnoj noći, tu su Marija Maras i Mihaj Tomljanović te Barbara Vičić i Dujmo Kostić. Oni su svoje prvo dijete dobili unutar godine dana nakon sklapanja braka. Svi ostali potpadaju u treću skupinu odnosno onu odgođenih začeca. Ta su djeca rođena nakon godinu dana od vjenčanja. Ne može se smatrati da su svi ovi parovi imali problema pri začecu što je najčešći razlog odgođenih začeca, ali za Katarinu Svetić i Matu Marasu bi to mogli tvrditi jer je prošlo 4 godine od vjenčanja do prvog poroda. Tako je bilo i kod Marije Car i Lovre Marasa koji su prvo dijete dobili 5 godina nakon vjenčanja i to blizance. Međutim, vidljivo je da su Katarina Svetić i Marija Car i kasniju djecu rađale s priličnim odmakom, stoga su one ili zaista imale problem sa začecom ili je za ovakav ritam poroda, zaslužan neki drugi razlog.

Prirodni je tempo rađanja usklađen tako da žena započinje novu trudnoću kada prestane dobiti prethodno dijete. Međutim, zbog već spomenutih razloga taj tempo može biti brži i sporiji. U Liču su žene uglavnom poštivale taj prirodni ritam jer je između većine poroda, prošlo u prosjeku dvije ili tri godine. Kod prvog i zadnjeg para je to najbolje uočljivo, a primjetno je i da je kod zadnje trudnoće u ta dva slučaja, prošlo najviše vremena (4 godine) što je u skladu s općim trendovima koji upućuju da je obitelj stigla do željenog broja djece ili je majka stupila u godine koje nisu toliko prihvatljive za porođaj. No, do novog začeca je ipak došlo zbog neplanirane trudnoće ili zbog smrti starijeg djeteta.¹⁰³ Takav ritam rađanja nesumnjivo je utjecao na zdravlje majke, a njihova je smrtnost u vrijeme trajanja trudnoće ili pri samom porodu također bila velika.

¹⁰³ Isto, str. 78.

Tablica 10: Parovi i ritam rađanja djece

	Vjenčanje	1.dj.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Mihat Tomljanović i Marija Maras	1848.	1849.	1852.	1854.	1857.	1859.	1862.	1863.	1866.	1869.	1873.
Pavle Budiselić i Katarina Vičić	1849.	1851.	1853.	1855.	1856.	1860.	1863.	1866.	1869.	1871.	
Josip Starčević i Katarina Radošević	1850.	1852.	1854.	1856.	1861.	1863.	1866.	1869.	1872.	1876.	
Mate Maras i Katarina Svetić	1851.	1855.	1861.	1863.	1865.	1868.	1872.	1875.			
Lovre Maras i Marija Car	1851.	1856.*	1856.*	1860.	1863.	1867.	1871.				
Jure Starčević i Marija Tomić	1852.	1855.	1857.	1860.	1861.	1865.	1868.	1872.			
Martin Pavlić i Katarina Šojat	1853.	1853.	1859.	1861.	1864.	1868.	1871.				
Anton Tomić i Urša Maras	1854.	1854.	1856.	1859.	1863.	1866.	1868.	1870.	1873.	1877.	
Juraj Milošević i Marija Tomić	1855.	1858.	1863.	1866.	1868.	1871.	1873.	1876.			
Dujmo Kostić i Barbara Vičić	1856.	1857.	1859.	1861.*	1861.*	1864.	1866.	1867.	1870.	1872.	1876.

5.5. Nezakonita djeca

Kao nezakonita djeca u matičnim su knjigama krštenih zabilježena ona rođena izvan braka. Takve je djece oduvijek bilo, a društvo je te pojedince oduvijek stigmatiziralo. Dobar primjer tome je matična knjiga krštenih iz Tara u Istri u kojoj je svećenik kraj nekoliko upisa krštenja vanbračne djece, ostavio crtež ruke koja prstom upire u ime djeteta čime ukazuje na njegovu sramotu, a takvih primjera ima još.¹⁰⁴ Izričito je zabranjeno da svećenici upisuju imena očeva nezakonite rođene djece, a biskup bi svaki put ukorio svećenika koji bi to ipak učinio.¹⁰⁵ Ta je praksa bila najčešća u ruralnim sredinama gdje je svećenik često znao tko je otac, a biskupi nisu toliko često zalazili u sela.

Sam čin sklapanja braka uređen je ponajviše u vrijeme Tridentskog koncila. Ondje je 11. studenog 1563. godine donesen dekret kojim je propisano da se brak sklapa javno pred licem Crkve, odnosno ispred Crkve. Rimskim obrednikom koji je donesen 1614. godine je utvrđeno da to mora biti u crkvi uz prisutnost dva ili više svjedoka.¹⁰⁶ Djeca rođena u takvim bračnim zajednicama su zbog same te činjenice imale znatno povoljniji položaj u društvu. Čitav je niz razloga zbog kojih brakovi nisu mogli biti sklopljeni (nedostatna dob, impotencija muža, redovnički zavjet, prethodni brak koji nije razriješen, brak s osobom druge vjeroispovijesti, duhovno, adaptivno, krvno i tazbinsko srodstvo) pa je zbog njih najčešće dolazilo do pojave nezakonite djece. U 19. se stoljeću učestalije javljaju i zapreke prema građanskom zakoniku (vojnička dužnost, udovički rok, zločin te sudbeno dokazani preljub) koje onemogućuju sklapanje braka, a prisutne su i nepisane društvene norme kao što je odnos između pojedinaca iz različitih društvenih slojeva, neodobranje roditelja ili zabrana sklapanja braka za siromahe.¹⁰⁷ Svi su ovi razlozi doprinijeli pojavi nezakonite djece, ali uvijek je bilo i one djece čiji roditelji nikada nisu niti namjeravali stupiti u brak. Na brojnost nezakonite djece kroz povijest utječu i drugi društveni i demografski faktori. Naime, poznato je da se kroz povijest razmjenjuju razdoblja *raskalašenosti* i *čistunstva*, a kod *raskalašenosti* zbog koje dolazi najčešće uslijed ratova, epidemija, gladi i drugih prirodnih katastrofa, primjetno raste broj nezakonite djece.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Monika Zuprić, *Nevidljivi žig: nezakonita djeca Tara, Vabriga i Frate u 18. i 19. stoljeću*, Zagreb: Srednja Europa, 2019., str. 101 -104.

¹⁰⁵ Isto, str. 37.

¹⁰⁶ Marija MogorovićCrljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena – Položaj i uloga žene u istarskim komunalnim društvima: primjer Novigrada u 15. i 16. stoljeću*, Zagreb: Srednja Europa, 2006., 77; Zuprić, *Nevidljivi žig*, str. 41.

¹⁰⁷ Zuprić, *Nevidljivi žig*, str. 43- 48.

¹⁰⁸ Isto, str. 57.

Udio nezakonite djece je u Liču naspram ukupno krštene djece, relativno malen. U promatranom razdoblju rođeno je 53 nezakonite djece odnosno 2.5% od ukupnog broja rođenih. Od toga broja tek za njih jedanaestero se ne spominje ime oca. Za 42 nezakonite djece ipak je navedeno i ime oca. Razlog zbog kojeg je Brušija navodio ime oca, može biti i ozakonjenje djeteta naknadnim vjenčanjem roditelja. Primjer toga je dječak Rudolf koji je kršten 8. rujna 1873. godine kao nezakoniti sin. Otac mu je bio Ivan Radošević, a majka Ana Mandalina Tomljanović koji su se u studenom te godine vjenčali, pa time ozakonili svoga sina. Inače, taj je par doselio u Lič iz župe Trnovac. No, ne stoji kraj sve nezakonite djece s imenom oca, takva opaska pa nije moguće reći koliko je njih točno naknadno ozakonjeno. Vjerojatno je za veći broj njih ime oca navedeno tek zbog volje Mate Brušije, a ne zbog naknadnog vjenčanja ili nekog drugog vida ozakonjenja. Lič se s ovim postotkom uklapa u kretanja onodobnih ruralnih sredina u kojima su duhovna, religiozna i moralna načela utjecala i na nisku brojku nezakonito krštene djece.

Najviše je nezakonite djece kršteno 1866. godine (petero), a činili su 6% ukupnog broja krštenih te godine.¹⁰⁹ Često su ta djeca imala oca koji nije bio iz Liča. Prema dostupnim podacima možemo navesti Vinka Dražića iz Bribira koji je 1851. godine s Antonijom Starčević dobio nezakonite blizanke Mariju i Martu. Godine 1849., Luka Vidas iz Hreljina dobio je s Katarinom Starčević, nezakonitog sina Pavlu. Za vjerovati je da među nenavedenim očevima također ima onih iz susjednih mjesta. Od prezimena koja nisu svojstvena Liču, zanimljivo je spomenuti još Filipa Marottija, Nikolu Polića te Josipa Zlobića. Za potonjeg saznajemo da je bio kočijaš. Ivan Horvat već spomenuti učitelj u Liču je također imao nezakonito dijete s Lucijom Matković i to godine 1860.

Jedan je slučaj iz 1871. godine posebno zanimljiv jer je jedini put zabilježeno da je otac bio Ličanin (Luka Golac), dok je majka bila Ana za koju se navodi samo da je bila iz Mrkoplja. U Fužinama je u razdoblju od 1726. godine do 1802. godine uobličeno tek 13 nezakonite krštene djece od ukupno 2.547 krštenih (0,5%).¹¹⁰ U odnosu na Lič, to je znatno manje što može biti vezano uz veličinu same župe (u Liču je prosječan godišnji broj krštenih bio oko 70, dok je u Fužinama bio oko 30), ali i različito razdoblje na koje se podaci odnose (druga polovica 19. st. vs. 18. st.) pa može i sugerirati da je kroz 18. stoljeće broj nezakonite djece bio manji nego u 19. stoljeću. U 19. stoljeću je nastupila blaga liberalizacija društva i popuštanje religiozne stege te društvenih normi i strogih moralnih načela.

¹⁰⁹ Nije poznato je li riječ o godini kojoj je prethodila godina ili dvije pojačane smrtnosti. Naime, smatra se da su upravo godine veće smrtnosti bile vezane i uz godine većeg broja izvanbračne djece. Vidi: Bertoša, *Život i smrt u Puli*, str. 201.

¹¹⁰ Renka, *Župa Fužine – demografska analiza matičnih knjiga krštenih (1725. – 1802.)*, str. 17.

Sličan udio nezakonitih među krštenima bio je i u župi Čepić u Istri u razdoblju od 1862. do 1899. godine. Tamo je kršteno 26 nezakonite djece što u ukupnom broju krštenih čini 2,3%.¹¹¹ U Barbanu je kršteno od 1820. godine do 1840. čak 72 nezakonite djece što je 3,89% u ukupnom broju rođenih.¹¹² Najviši se porast nezakonite djece u 19. stoljeću vidi na primjeru grada Pazina koji u razdoblju od 1850. do 1870. godine od sveukupne brojke od 2.044 krštenih bilježi 89 njih koji su kršteni kao nezakonita djeca što je 4,35%.¹¹³ Sličan udio izvanbračnih bio je i u Puli u razdoblju od 1613. do 1815. (4,35%).¹¹⁴ Jasno je da je brojka nezakonite djece u urbanim sredinama veća.

Tablica 11: Udio nezakonite djece prema godinama (1848. – 1878.)

Godina	Broj nezakonite djece	%	M	Ž
1848.	0	0		
1849.	3	4%	3	
1850.	0	0		
1851.	3	5%	1	2
1852.	1	2%		1
1853.	0	0		
1854.	0	0		
1855.	1	3%		1
1856.	0	0		
1857.	1	2%	1	
1858.	1	2%	1	
1859.	1	2%	1	
1860.	2	4%	1	1
1861.	1	2%		1
1862.	1	2%	1	
1863.	2	3%		2
1864.	3	4%	2	1
1865.	1	1%		1
1866.	5	6%	3	2
1867.	4	5%	1	3
1868.	4	5%	1	3
1869.	2	3%	2	
1870.	1	1%		1
1871.	1	1%	1	
1872.	2	2%	1	1
1873.	3	3%	3	
1874.	3	2%	1	2
1875.	2	3%	1	1
1876.	1	1%		1

¹¹¹Salamun, *Stanovništvo Župe Čepić u drugoj polovici 19. stoljeća*, str. 41.

¹¹²Radola, *Stanovništvo Barbana prema matičnim knjigama XIX. stoljeća*, str. 24.

¹¹³Ardalić, *Životu Pazinu u drugoj polovici 19. stoljeća prema matičnim knjigama*, str. 26.

¹¹⁴Bertoša, *Život i smrt u Puli*, str. 203.

1877.	4	5%	2	2
Ukupno	53		27	26

5.6. Blizanci

Najveću mogućnost poroda blizanaca imaju žene koje su prije toga već više puta rađale, ali i one koje su u dobi od 35 do 39 godina. Uz to, kod crne se rase ističe najveća učestalost rađanja blizanaca, zatim kod bijele, pa kod žute.¹¹⁵ Prema knjizi „Vrijeme ženidbe i ritam poroda“, koja se osvrće na te demografske procese u Dubrovniku i njegovoj okolici od 17. do 19. stoljeća, dolazi do izražaja da je veća stopa poroda dvojajčanih blizanaca od onih jednojajčanih. Prema ovom istraživanju, stopa rađanja jednojajčanih blizanaca je uglavnom konstantna za sva mjesta dok stopa dvojajčanih nije. Tako je u Liscu bilo najviše parova s blizancima, na Lastovu nešto više, a najmanje u Dubrovniku.¹¹⁶ Autori pretpostavljaju da je u Liscu rođen veći broj dvojajčanih blizanaca, a razlog tome leži u broju poroda po braku (5,75) koji je u Liscu bio najveći, ali sui djevojke najkasnije ulazile u brak (27,35 godina). Zbog toga bi uzrok većem broju blizanaca mogao biti veći broj višerotkinja u dobnoj skupini od 35 do 39 godina.¹¹⁷ U Liču je svakako bilo puno višerotkinja koje su rađale dugi niz godina, pa je za pretpostaviti da je bilo dosta onih u dobi između 35 i 39 godina. Podaci o dobi djevojaka koje su ulazile u brak za Lič trenutno nisu obrađeni.

U promatranome su se razdoblju u Liču, prve blizanke krstile 1848. godine. Otada pa do kraja 1877. godine, kršteno je ukupno 22 para blizanaca, a 1870. godine u obitelji Jakova i Ane Starčević, rođene su trojke: Marija, Viktorija i Natalija Starčević. Od prosinca 1869. godine do lipnja 1871. godine, kršten je najveći broj blizanaca. U tih godinu i pol dana rođeno je ukupno osam pari blizanaca i već spomenute trojke. To je devetnaestero djece rođeno kao blizanci ili trojke u tom vrlo kratkom periodu, što mi se čini vrlo interesantnim. Općenito je to razdoblje kada se u Liču rađalo najviše djece što sam već doveo u vezu s većom stopom mortaliteta tih godina, pa se upravo u tom razdoblju rađalo i najviše blizanaca. Osim već spomenutih Marije i Marte Dražić koje su jedini nezakoniti blizanci rođeni u Liču u tom periodu, treba spomenuti i Ivana te Alojziju Kostić -muško-ženski par

¹¹⁵ Vekarić i drugi., *Vrijeme ženidbe i ritam poroda (Dubrovnik i njegova okolica od 17. do 19. stoljeća*, str. 70.

¹¹⁶ Isto, str. 71

¹¹⁷ Isto.

blizanaca iz 1861. godine. Bila su to djeca DujmaKostića i Barbare Vičić, a Dujam je prema izvoru podrijetlom bio iz Triblja.

Za neke seblizance mogao pronaći podatak da su umrli kao novorođenčad ili kasnije kao djeca. Većina ih je umrla iste godine kad su i rođeni, a samo je Ivan Tomić umro kao šestogodišnje dijete. Anton i Ivan Kovačević te Jakov i Filip Starčević su jedina dva para blizanaca od kojih su oba djeteta umrla kao novorođenčad ili mala djeca. Primjetno je da nije umrlo niti jedno žensko dijete među blizancima već isključivo muška.

Tablica 12: Popis blizanaca rođenih u Liču (1848. – 1878.)

Imena i prezimena	Mjesec i godina rođenja	Godina smrti djece
1. Marta i Marija Starčević	4. 1848.	
2. Pavle i Anton Radošević	1.1850.	
3. Marija i Marta Dražić (nezakonite)	10.1851.	
4. Margarita i Jelena Maras	5.1856.	
5. Jakov i Alojzija Šojat	7.1856.	
6. Cecilija i Alojzija Vičić	2.1859.	
7. Filip i Jelena Radošević	4.1860.	
8. Ivan i Alojzija Kostić	6.1861.	
9. Juraj i Marija Maras	4.1863.	
10. Paulina i Antonija Radošević	1.1866.	
11. Anton i Jelena Starčević	5.1867.	1867.
12. Ivan i Stipan Tomić	12.1869.	1875.
13. Lucija i Antonija Budiselić	12.1869.	
14. Jelena i Margarita Starčević	12.1869.	
15. Josip i Ana Vlahović	3.1870.	
16. Marija, Viktorija i Natalija Starčević (trojke)	12.1870.	
17. Margarita i Juraj Vičić	4.1871.	1871.
18. Filip i Jakov Tomić	5.1871.	1872.
19. Anton i Ivan Kovačević	5.1871.	1871.
20. Anton i Antonija Maras	6.1871.	1872.
21. Jakov i Filip Starčević	4.1873.	1873.
22. Mate i Grgo Budiselić	2.1876.	
23. Paskvalina i Justa Starčević	4.1877.	

Tablica 13: Raspodjela blizanaca prema spolu

Ž	M	Ž-M
8(1)*	6	8

*trojke

5.7. Kumovi

Od srednjeg vijeka kumovi imaju važnu ulogu u obredima krštenja. S jedne strane oni imaju praktičnu funkciju prilikom samog krštenja kao što je odgovaranje na svećenikove molitve, mazanje uljem, držanje svijeće, davanje znaka križa itd. S druge strane pružaju duhovnu potporu svome kršteniku. Crkva je zabranila roditeljima da budu kumovi svojoj djeci još u ranom srednjem vijeku.¹¹⁸ Kumovi su u prvom redu bili zaduženi za pružanje upravo duhovne skrbi, a po potrebi i materijalne. Time su postepeno bili u sve bliskijim vezama s obiteljima te su se gotovo počeli smatrati srodstvom. To je dovelo do još jedne zapreke koja je onemogućavala ženidbene veze.¹¹⁹ Tridentски koncil uvodi brojne promjene i kod kumovanja. Ukinuta je mogućnost brojnih kumova na krštenju, propisano je da kumovi moraju imati sakrament potvrde (krizma) te odredio najmanju dob kojom se može postati kum. To je bilo za djevojke s 12 godina, a za mladiće s 14. godina.¹²⁰ Najstarija istarska matična knjiga, ona iz Umaga, svjedoči kako su doista prije Tridentskog koncila mnogi imali više kumova na krštenju. Najviše ih je imala kći umaškog podestata, šest kumova i šest kuma. Isti je slučaj bio i u ostalim istarskim župama.¹²¹ Što se tiče Europe, na sjeveru je uglavnom prevladavao model trojnog kumstva dok je u središnjoj i južnoj Europi na snazi bio multikumski model. U Veneciji su djeca nekih najuglednijih mletačkih obitelji znala imati i preko stotinu kumova na krštenju.¹²² Kumstva su kod sakramenata krštenja, potvrde i ženidbe oduvijek imala posebnu važnost za učvršćivanje različitih veza kao što su obiteljske, privatne, poslovne i političke. Zanimljivo je navesti iz primjera umaške knjige krštenih kako su kumovi znali biti sami na krštenju bez roditelja. To se najčešće događalo jer su djeca zbog velike smrtnosti trebala biti krštena istoga dana ili dan, dva nakon poroda što je mnoge majke onemogućilo da prisustvuju krštenju zbog još jakih porođajnih bolova. Isto tako valja spomenuti da su vrlo često bile prisutne kume babice koje su zapravo porađale djecu, ali su bile i kume, pa se vrlo često njihovo ime može naći.¹²³ Tako primjerice, u Liču u promatranom razdoblju, se puno puta pronalazi Matea Starčević za koju se nigdje ne navodi da je bila babica, ali ta mogućnost postoji. O njoj će više riječi biti u daljnjem tekstu.

¹¹⁸ Danijela Doblanović i Marija MogorovićCrljenko, „Kumovi na krštenju i svjedoci na vjenčanju u Istri od 15. do 17. stoljeća“, *Anali Dubrovnik* 56/2 (2018), str. 413.

¹¹⁹ Isto, str. 414.

¹²⁰ To je bila i dobna granica za ulazak u bračnu zajednicu. Vidi: Doblanović i Mogorović, *Kumovi na krštenju i svjedoci na vjenčanju u Istri od 15. do 17. stoljeća*, str. 414

¹²¹ Isto, str. 415-419.

¹²² Isto.

¹²³ Isto, str. 421-422.

Prezimana roditelja i kumova se u Liču u velikoj mjeri poklapaju. Podudaraju se barem u jednoj varijanti (majka i kum ili kuma/otac i kum ili kuma) u 51% slučajeva. Najviše se podudaranja prezimena dogodilo između oca i drugog kuma, odnosno najčešće kume (28%). Prezimana majke i drugog kuma odnosno kume se poklapaju u 22% slučajeva. Što se tiče podudaranja prezimena roditelja i prvog kuma, očevi se poklapaju u 19% slučajeva, a majke u 17%. Iz rečenoga bi se moglo zaključiti kako je drugi kum, odnosno najčešće kuma bio član obitelji te kako je ta uloga u više slučajeva bilo rezervirana za članove očeve obitelji nego majčine. Ipak, to su samo prezimena iz kojih možemo naslućivati srodstvo između roditelja i kumova. Postoji i mogućnost da su roditelji u srodstvu bili i s osobama koje nisu imale isto prezime kao oni (primjerice, majčina ili očeva sestra koja se vjenčala i ima suprugovo prezime). Od drugih kumova odnosno kuma, zanimljivo se vratiti na spomenutu Mateu Starčević, udovicu Jakova Starčevića koja se u razdoblju od 1848. do 1866. godine, pojavljuje čak 37 puta. Njeno je ime uglavnom zabilježeno kao Matea, ali u nekoliko navrata i kao Mateka. S obzirom da se u jednom periodu toliko često pojavljivala moguće je da je tada bila seoska babica.

Čini se da je prvi kum naveden u matičnim knjigama krštenih Liča bio ponajviše iz redova istaknutijih žitelja Liča koji su kumstvo prihvaćali u velikoj mjeri. Često se isti ljudi pojavljuju kao kumovi. Tu se istaknuo Stipan Tomić, prvotno student, a onda i učitelj u Liču (31 put). Zatim, razni crkveni pomoćnici, ali i sam župnik Brušija koji se četiri puta našao među kumovima. Ljudi iz okolnih mjesta kao što je Stipan Car iz Crikvenice (pomorac) se također kao kumovi pojavljuju kod mnogo krštenja. Stipan Pavelić koji je bio općinski tajnik se također često pojavljuje kao kum i to u 19 navrata. Od ženskih kumova treba spomenuti Margaritu Pavelić koja je često kumovala u paru sa svojim suprugom Stipanom, ali i u paru s drugim muškarcima. Margarita Lončarić iz Selca se spominje 17 puta, a Ana Leš 19. Primjetno je i da obitelj Vičić/Vičić predstavlja istaknutije članove Liča. Više od dvije stotine puta je netko od Vičića/Vičića (oba oblika prezimena su zabilježena) bio prvi kum na krštenju što je velika brojka uzmemo li u obzir da je Vičića/Vičića među krštenima u ovih 30 godina puno manje nego primjerice Miloševića i Radoševića, a podjednako se ta prezimena pojavljuju među kumovima. Među Vičićima/Vičićima je između ostalog pronađeno i najviše bračnih parova koji su zajedno bili kumovi. Sve to govori u prilog činjenici da većina roditelja za kumove nastoji pridobiti osobe koje će u slučaju njihove smrti, moći što bolje skrbiti za njihovu djecu. Takva praksa pri odabiru kumova je lijepo prikazana na primjeru Labina u 19. stoljeću.¹²⁴No, zanimljivo je za usporedbu uzeti

¹²⁴ Davor Salihović, „Rođenja i krštenja u Labinu od 1861. do 1871.“, *Vjesnik istarskog arhiva* 20 (2013), str. 85-111.

Aubervilliers, ruralno mjesto u blizini Pariza u kojem je u 16. i 17. stoljeću također utvrđena takva praksa pri odabiru kumova.¹²⁵ Međutim, ondje je od 18. stoljeća jasno vidljivo da roditelji više počinju birati članove bliske obitelji za kumove od nekih uglednijih pojedinaca, čime je Francuska postala pionir u takvim procesima koji su se kasnije proširili Europom. Isto tako se nazire da od 18. stoljeća roditelji biraju kumove prema spolu djeteta.¹²⁶ Zbog potrebe za razvijanjem veza su se i svi ostali koji su se doseljavali u Lič ili su ga samo povremeno posjećivali, pokazali kao poželjni kumovi. Tako je bilo i kada su se u Liču pojavili mjeritelji i zaposlenici željeznice. Njihova se imena među kumovima pojavljuju u većoj mjeri, ali valja uzeti u obzir da su rjeđe kumovali ličkoj djeci nego onoj ostalih radnika i mjeritelja krštenih u Liču. Može se ustanoviti i kako istaknutiji pripadnici društva kao što je Mikula Cimiotti, kumove za svoje novorođenče traže još više na društvenoj ljestvici. Riječ je o Vinku Agnese iz Fužina čija obitelj je jedna od poznatijih fužinskih obitelji. Agnese se samo u tom slučaju pojavio među kumovima. Isto tako su i Frane Car te Ivanica Polić za kumove svome djetetu imali plemića fužinske gospoštije Ivana Braunicera. Od samih Ličana treba spomenuti i Antona Marasa koji se u promatranome razdoblju kao prvikum pronalazi 29 puta.

Valja istaknuti i činjenicu da nije moguće sa sigurnošću tvrditi da su sva poklapanja prezimena između roditelja i kumova značila i da su oni doista u rodbinskoj vezi. Za primjer se može uzeti prezime Starčević koje je najučestalije prezime u Liču. Starčevića je toliko bilo da ova poklapanja prezimena ne govore nužno kako je riječ o bliskim rodbinskim vezama.

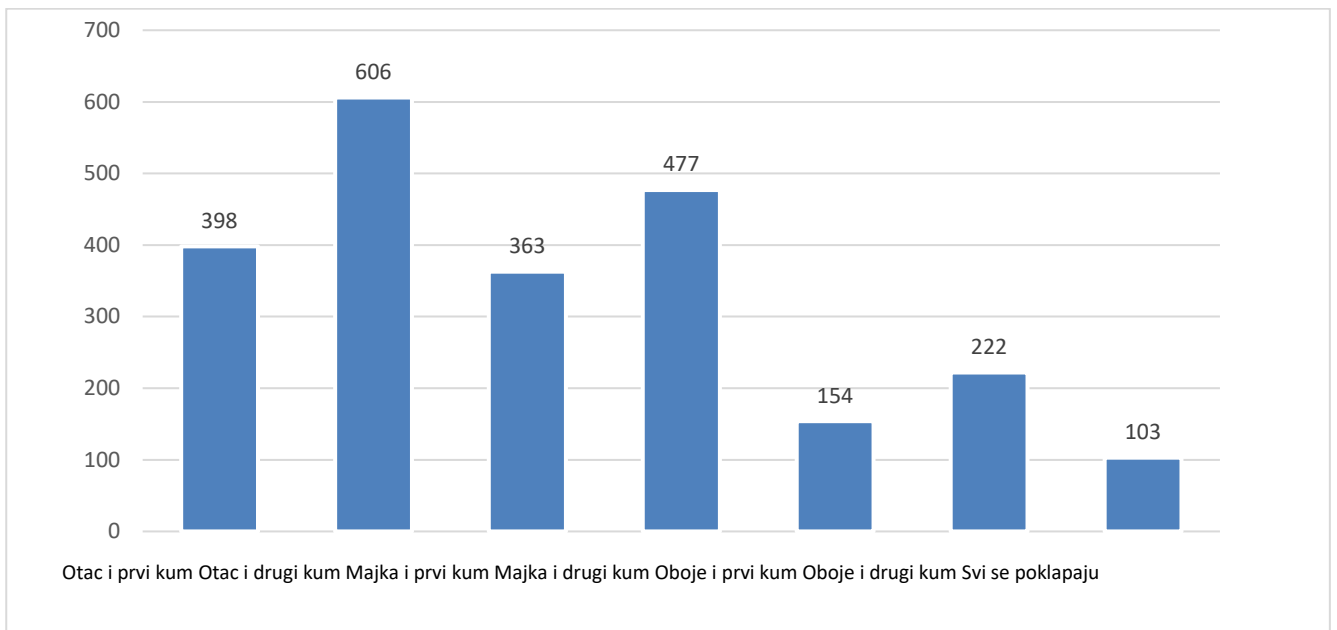
Tablica 14: Poklapanje prezimena roditelja i kumova

Otac i prvi kum	398	19%
Otac i drugi kum	606	28%
Majka i prvi kum	363	17%
Majka i drugi kum	477	22%
Oboje i prvi kum	154	7%
Oboje i drugi kum	222	10%
Svi se poklapaju	103	5%
Ne poklapanje roditelja i kumova	1052	49%
Bilo koje poklapanje prezimena roditelja i kumova	1090	51%
Ukupno krštene djece	2142	

¹²⁵Camille Berteau, Vincent Gourdon i Isabelle Robin-Romero, „Godparenthood: driving local solidarity in Northern France in the Early Modern Era. The example of Aubervilliers families in the sixteenth – eighteenth centuries“, *The History of the Family*, 17/4 (2012), str. 456-457.

¹²⁶Berteau i dr., *Godparenthood: driving local solidarity in Northern France in the Early Modern Era. The example of Aubervilliers families in the sixteenth – eighteenth centuries*, str. 463.

Grafikon 12: Raspodjela poklapanja prezimena roditelja i kumova

5.8. Prezimena

Prezimena su se masovno na prostorima hrvatskim zemalja počela pojavljivati u drugoj polovici 16. stoljeća. Ta se pojava pripisuje Tridentskom koncilu jer je propisano da nadimci koji su stajali uz osobna imena, počinju dobivati službeno-pravni status. Nakon toga, ta se prezimena ustaljuju te se nasljeđuju po ocu.¹²⁷Prezimena prvih doseljenika u Lič (1605.) godine su poznata: Krmpotić, Petrović, Batinović, Mihovilović, Šimunović, Skorupović, Marković, Mikulić, Burulović, Oporković, Butorčić(kasnije Butorac), Miletić, Malovridnjak, Budiselić, Kriljvica, Pećanić, Leršić, Dragovanić, Vukoslavić, Kovač, Hromac, Matijević, Kmjac, Cvitić i Božić. Zatim prezimena kod skupine Gvozdenih: Sladović, Balinović, Mikulić, Karanović, Volovac, Ilinić, Lovrić, Vilenica, Brešković, Veljanić, Burolić, Mihovilović i Martinović.Kod skupine Vojnića su:Vojnić, Milinković, Galešić, Matijević, Petković, Vojnović, Gadelić, Pavličić, Jurjević i Stojčević.¹²⁸ Ova se prezimena teško mogu naći u 19. stoljeću, a još teže u današnjem Liču, ali su prisutna u okolnim mjestima, posebice prema Primorju gdje su Krmpoćani uglavnom iselili. Prezimena drugih doseljenika u Lič (1627.) godine su: Budiselić, Tičac, Pavlić, Vicić, Vlahović, Milošević, Golac, Deranja, Matković, Prpić, Tomić, Tomljanović, Jovanović, Pilipović, Blažević, Maras, Krpan, Pavličević, Pavelići, Peričić, Šojat, Vukelić, Radošević i Starčević. Upravo su ova prezimena najprisutnija u 19. stoljeću. Izdvojit ću neka prezimena iz drugog doseljenja koja se nisu zadržala do 19. stoljeća: Deranja, Prpić, Blažević, Krpan, Pavličević, Pilipović, Peričić i Jovanović. U tablici donosim popis deset najčešćih prezimena krštenih u Liču od 1848. do 1878. godine.

Valja reći, kako je župnik Brušija rijetko kad zapisivao nadimke roditelja koji su zasigurno postojali kako bi se obitelji istih prezimena međusobno razlikovale, a to potvrđuje i usmena predaja mojih predaka. Ti su nadimci bili najčešće dodjeljivani prema imenima predaka, ali i prema zanimanju ili toponimima prema područjima u kojima se živjelo. Tako je obitelj mog djeda, nazivana „Pilipovi“ prema jednom pretku Filipu Radoševiću. Također je obitelj moga djeda nazivana i „Janjčićevima“. Valja spomenuti i nadimke prema zanimanjima: Mlikarovi, Poštarovi, Mesarovi, Bačvarići i Kovačevi, ali i one prema toponimima sela: Pilarići, Sulićani, Selinari i Jezerani.

¹²⁷Petar Šimunović, „Odlike hrvatskih prezimena“, *Folia onomastica Croatica*, 6 (1997), str. 148.

¹²⁸ Rački, *Iz prošlih dana općine Lič i Fužine*, str. 18.

Tablica 15: Raspodjela prezimena kod krštenih

Najčešća prezimena krštenih	Broj djece
Starčević	723
Radošević	334
Milošević	200
Budiselić	188
Tomić	133
Matković	107
Vlahović	93
Golac	51
Vičić/Vičić	51
Maras	50

Od ostalih čeških prezimena kod krštenih, tu su: Barićevac, Gašparović, Kovačević, Pavlić, Polić, Šojat, Tomljanović i Vukelić. Spomenuto je još podosta drugih prezimena, ali njih se neće ovdje iznositi. Dobar dio njih je ipak spomenut kroz ostale dijelove rada jer su ti ljudi uglavnom bili došljaci u Lič ili su se bavili nekim specifičnim zanimanjem.

5.9. Zanimanja očeva i kumova

Budući da su se kumovi birali iz redova onih koji su bili boljestojeći od očeva krštenih koji su uglavnom bili poljodjelci, među očevima se nalazi manje zanimanja nego među kumovima. Tome je tako jer su svi slojevi društva nastojali za kumove pribaviti što imućnije članove društva koji su često imali i neka rjeđe prisutna zanimanja. Ta je praksa biranja kumova već objašnjena u poglavlju o kumovima. Kraj većine očeva stoji upis „agricola“ odnosno poljoprivrednik. Ovim putem dobivamo odličan uvid u to kako su i od čega živjeli žitelji Liča u 19. stoljeću. Ostala se zanimanja spominju u manjoj mjeri, ali upotpunjavaju gospodarsku sliku Liča toga vremena. Osim toga, upoznajemo ljude koji su živjeli u Liču ili one koji su samo bili u posjetu. Stipan Radošević koji je u ovome razdoblju dobio četvero djece, bio je carski odnosno glavni šumar u selu. Osim njega, spominje se još devetero ostalih šumara: Anton Golac, Hijeronimo Tomić, Ivan Franković, Ivan Marković, Mihael Tomljanović, Rudolf Cacula, Stipan Radošević, Šimun Milošević i Frane Čop. Od prisutnijih zanimanja, može se još spomenuti kovače kojih je u matičnoj knjizi krštenih za promatrano razdoblje zabilježeno njih petero, a to su: Grgo Knez, Petar Vičić, Vinko Kauzlarić, Filip Marotti te Stipan Polić iz Zlobina. Sva ostala spomenuta zanimanja su u tablici (16), a neke osobe sam već spomenuo u drugim dijelovima rada. Iz tablice je jasno da se ostala zanimanja uglavnom pronalaze kod očeva koji nisu izvorni žitelji Liča, kao što su kočijaš, lončar i trgovac. Što se tiče majki, jedino zanimanje koje je pronađeno kraj imena majki je „serva“ odnosno sluškinja.

Tablica 16: Popis zanimanja očeva

Zanimanja očeva	Broj očeva
<i>Agricola</i> /poljoprivrednik	većina očeva
<i>Auriga</i> /kočijaš	Josip Zlobić, 2 nezakonite djece
<i>C.R. silvanus</i> / Carski šumar	Stipan Radošević
<i>Faber</i> /kovač	5 kovača
<i>Figulus</i> /lončar	Šimun Brnjac
<i>Geometra</i> /mjeritelj za željeznicu	Josip Ramfel
<i>Iudexcomunitis</i> /općinski sudac	Stipan Starčević
<i>Magisterscolae</i> / <i>Pedagogus</i> /učitelj	Ivan Horvat, Stipan Tomić i Severin Božić, Dujmo Božić
<i>asistensstradeferate</i> / radnici na željeznici	Josip Frentini, Josip Dekoli i Anton Šarka, Jakov Marčelja
<i>Silvanus</i> /šumar	9 šumara
<i>Vigilstradeferate</i> / stražari na željeznici	Aleksandar Srues i Anton Modrian
<i>Sutor</i> /postolar	Mate Starčević i Ludovik Šekardi

<i>Mercator/trgovac</i>	Anton Leš
<i>Serva/služkinje</i>	Lucija Matković i Ana Starčević

Kod kumova nalazimo raznovrsnija zanimanja. Izuzmemo li poljoprivrednike, među kumovima je najveći broj studenata: Andre Longhini, Mate Pavelić, Ivan Vlahović, Stipan Tomić (kasnije učitelj), Ivan Milošević, Josip Vičić, Božo Vičić, Mate Gašparović te Anton Vičić. Brojni su i šumari. Među kumovima u promatranome razdoblju bilo ih je osmero različitih, a navodim one koji se pronalaze samo među kumovima, a ostali su već spomenuti među očevima: Marko Kosmač, Gustav Kraus, Stipan Dean i Adolf Cacula. Taj krug zatvaraju „mežnjari“ odnosno župnikovi pomoćnici kojih se u ovih 30 godina promijenilo šestoro. Oni su: Anton Tomić, Toma Radošević, Stipan Tomić, Anton Radošević, Mate Starčević i Josip Starčević. Postolari zabilježeni kao kumovi su Mate Starčević, Rudolf Šekardi, Toma Forempoher i Ludovik Šekardi. Samo među kumovima od kovača se našao Kuzma Golić, a ostale sam već spomenuo među očevima. Popis svih ostalih zanimanja donosim u tablici (17). Valja spomenuti i Eduarda Virta za kojeg nije odgonetnuto zanimanje, međutim za kumu Mariju Bruneti koja je s njima bila u paru stoji *domicela*.

Tablica 17: Popis zanimanja kumova

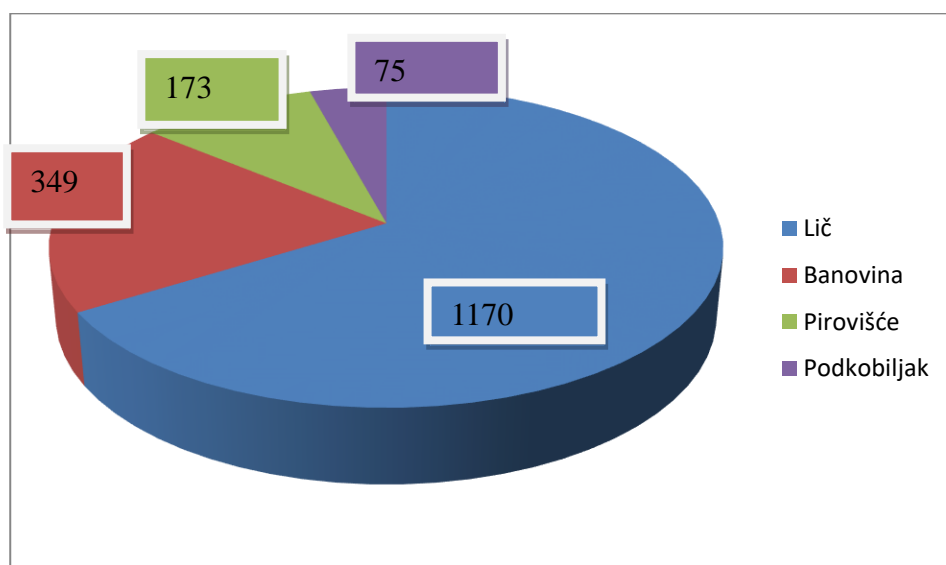
Zanimanja kumova	Broj kumova
<i>Aditus/mežnjar/župnikov pomoćnik</i>	6 pomagača, zvonari, nositelji poruka
<i>Agricola/ poljoprivrednik</i>	Većina
Pomoćnici na željeznici	Vinko Vukelić
Pomorski kapetan	Josip Tomay
Općinski sudac	Stipan Starčević i Mikula Matković
Doktor medicine	Josip Derenčin
Svećenici	Ludovik Slanznig, Šimun Pavletić, Petar Malčić
Kovači	5
Plemić	Ivan Braunicer
Financijer	Jakov Kauzlarić
Mjeritelji za željeznicu	Josip Ramfl, Alfred Stokeza i Jakov Antonelli
Stolar/ <i>lignarius</i>	Mikula Cimiotti Pilar
Župnik Liča	Mate Brušija- 4 puta je bio kum
Carski lugar	Mihovil Švob iz Fužina
Učitelji	4
Trgovci	Anton Leš, Josip Tomac i Josip Starčević

Radnici na željeznici	Toma Adamus, Arnone Arbasti i Miradio Kampetti
Vojnik/ <i>miles</i>	Toma Radošević
Pomorac/ <i>nauta</i>	Stipan Car
Notar	Mate Tomac
Općinski tajnik/ <i>Secretarcomunitis</i>	Stipan Pavelić
Zidar	Juraj Starčević
Sluge	Frane Rački, Antonija Gruder i Juraj Starčević
Lugar	Marko Kosmač
Šumari	8
Studenti	9
Postolari	4
Stražari na željeznici	Mihat Laufer i Josip Lukan
Šilac/krojač	Ivan Horvat

5.10. Kućni brojevi

Kućni se brojevi s nazivom ulice i brojem pojavljuju od 1853. godine. U početku se kao adrese pojavljuju Lič, Banovina, Seline, Pirovišće, Milošević selo i Potkobiljak da bi se od 1858. godine, Seline i Milošević selo prestali zasebno prikazivati. Zbog tog kratkog perioda nisu uzeti u obzir pri izradi grafikona. Milošević selo se spominje 17 puta, a Seline svega deset puta. „Pirovišće“ se od godine 1868., počelo voditi kao „Pirovište“, a taj je naziv prisutan i danas. Za ovo sam istraživanje ipak nastavio voditi taj dio Liča kao „Pirovišće“. Također se i „Podkobiljak“ u jednom trenutku počeo voditi kao „Potkobiljak“. Juraj Kovačević, kršten 1862. godine, živi na adresi u Bribiru, a napomenuto je kako se slučajno rodio u Liču, a zbog toga je i kršten u Liču. Zanimljiv je i upis iz 1874. godine, kada se krstila Franciska Franković, kćer već spomenutog šumara Ivana Frankovića, a živjeli su u šumi Ravno. Taj se prostor nalazi jugoistočno od Liča u smjeru Novog Vinodolskog. Odjeci koja su živjela u „Kobiljak šumi“ i na željezničkoj stanici će više riječi biti u ostatku rada. Grafikon prikazuje učestalost krštenih po naseljima Liča.

Grafikon 18: Raspodjela adresa kod krštenih (1853. – 1878.)

6.Ličani i njihovi susjedi

Krmpočani, oni prvi poznati došljaci u Liču, zajedno s Gvozdenima i Vojnićima nosili su mnoge štete okolnim kaštelima prema Primorju. Bio je to jedan od razloga zašto su ih Zrinski nastojali raseliti. Kasniji su doseljenici imali znatno bolje odnose sa svojim susjedima. Dokazuje to i kontinuitet njihova nastanjivanja Liča do današnjih dana. Međutim, povijesni izvori nas podsjećaju na neke važne događaje. Tako je još u drugoj polovici 17. stoljeća izbio spor između Ličana i Bribiraca zbog „lijepih sjenokoša“ i šuma koje su se nalazile kod Maševa, podno Viševice.¹²⁹Maševo je izgleda bilo starije mjesto od Liča koje se nalazilo u smjeru Vinodola i primorskih krajeva. Na teren je u 18. stoljeću izašlo povjerenstvo koje je donijelo odluku u prilog Ličana. Izvori nas izvještavaju da su se nakon toga Bribirci toliko pobunili da je morala reagirati i vojska.¹³⁰No, Bribirci su izgleda opet došli u posjed tih prostora, što se održalo do današnjih dana. Naime, Općina Vinodol počinje odmah pri izlasku iz Ličkog polja na njegovoj istočnoj strani. Da su Ličani odlazili u ta područja oduvijek kositi, sjeći i hraniti životinje, potvrđuju moj djed i pradjed koji još imaju sjećanja na to. Prema vrelima, Ličani su u 17. stoljeću dolazili u sukobe i s Grižancima oko sjenokoša kod „Griške drage“. I tada je izašlo povjerenstvo koje je propisalo kaznu za one koji ne poštuju utvrđene međe. Ličani su od svoga naseljavanja u 17. stoljeću bili upravno i crkveno povezani s Vinodolom i Primorjem. Od 18. stoljeća ubrzanije se razvijaju susjedne Fužine koje su se našle na novim prometnim pravcima. U tom je smislu Lič ostao izoliran, a Hreljin je, zbog kojega je Lič u nekim izvorima nazivan i „hreljinskim“, postajao sve manje važan grad.¹³¹

Iako se Lič sada našao u fužinskoj sferi utjecaja, njegova povezanost s Vinodolom i u 19. stoljeću nije jenjavala. To pokazuju i podaci iz matičnih knjiga krštenih. Među kumovima i roditeljima su puno češće navedeni ljudi iz župa Crikvenica, Selce, Tribalj, Bribir, Hreljin, Bakar i Zlobin nego što su oni iz Fužina koje su puno bliže. Iz drugih dijelova Gorskog kotara spominju se tek vrlo rijetki slučajevi iz Mrkoplja, Vrbovskog, Delnica i Crnog Luga, a i to su ponajviše bili svećenici iz tih župa koji su najčešće zbog izbivanja Brušije, vršili krštenja. Ovakvo stanje također potvrđuju usmene predaje moji predaka koji su me izvijestili o čestom odlasku Ličana preko gorja u Primorje te o održavanju tih veza. Fužinarci i Ličani su se najviše sporili zbog toga što Ličani nisu htjeli potpadati pod njihovu općinu s obzirom da je Lič bio starije i veće naselje, ali isto tako i siromašnije što je stvarni

¹²⁹ Laszowski, *Gorski kotar i Vinodol*, str. 65.

¹³⁰ Isto, str. 66.

¹³¹ Isto, str. 66.

razlog zbog kojeg Fužine od 18. stoljeća imaju prevlast. Kako je već spomenuto, Ličani su prije dolaska Brušije (koji je također bio Primorac), odlazili u školu u Fužine, ali im je to, ponajviše zbog oštih zima, predstavljalo sve veći problem. Zanimljivo je spomenuti, pomorca Stipana Cara iz Crikvenice koji se kao kum na krštenju u Liču našao osam puta u razdoblju od 1849. do 1871. godine.

Slika 7: Prolazak vlaka iznad Liča s pogledom na Kobiljak¹³²

¹³² Fotografija je preuzeta iz knjige *Lič: Monografija* (str. 175)

7. Spomen željeznice u Matičnim knjigama krštenih

Hrvatske su se zemlje u pogledu današnjih granica spojile na mrežu austrijskih i ugarskih željeznica 1860. godine. Prva je pruga prolazila kroz Čakovec. Što se tiče Kraljevine Hrvatske i Slavonije prva se pruga izgradila 1862. godine na relaciji Zidani Most – Zagreb – Sisak. Zatim je uslijedila pruga Zagreb – Karlovac iz 1865. godine. To je bila prva dionica buduće pruge koja je trebala povezivati Budimpeštu s Rijekom. Njeno otvaranje u punom izdanju se čekalo do 1873., a iste je godine, Rijeka spojena s prugom Šapjane– Pivka koja je dolazila iz pravca Trsta i Ljubljane. Valja reći da su zamisli oko izgradnje pruga u Hrvatskoj postojale još od vremena Andrije Ljudevita Adamića, riječkog industrijalca iz prve polovice 19. stoljeća.¹³³ Razmišljalo se i o spajanju Senja s Karlovcem, ali Mađari su bili ti koji su upravljali kapitalom, a posjedovali su i Rijeku te su sve pruge nastojali usmjeriti u tom pravcu. Kada se krenulo u izgradnju pruge koja je prolazila kroz Lič na putu za Rijeku, pojavila se ideja da se kod Liča odvoji druga pruga za Senj, ali ni do toga nikada nije došlo.¹³⁴

Od 1872. godine u matičnim knjigama krštenih može se pratiti dolazak mjeritelja koji su projektirali prugu iznad Liča te radnika koji su je izgrađivali. Pronalazimo ih i među kumovima, ali i među očevima. Od mjeritelja je najzanimljiviji Josip Ramfel koji je pet puta kumovao u paru s Margaritom Pavelić, suprugom općinskog bilježnika Stipana Pavelića. Godine 1874., Josip Ramfel postaje otac i to upravo s Margaritom Pavelić. Rođena im je nezakonita kći Jelena, a kumovi su bili Stipan Tomić, učitelj iz Liča te Ana Starčević.

Radnici se kao očevi pronalaze ukupno četiri puta i to jedanput 1872., a triput 1873. godine. Niti jednom nije bila riječ o majci iz Liča. Iz ovih se podataka može vidjeti da za radnike, ali i mjeritelje stoji da su nastanjeni u „Kobiljak šumi“.

Fotografije izgradnje pruge kod tunela Kobiljak, u knjizi Lič: Monografija, to i potvrđuju jer se jasno vide kuće za radnike.¹³⁵ Slučajno ili ne, baš se u razdoblju izgradnje pruge kroz Lič, rađalo najviše djece. Samo je u tom razdoblju od 1871. do 1874. godine u Liču rođen troznamenkasti broj djece. Djeluje da je tih godina u Liču bilo dinamičnije nego prije, ali i poslije. Kada se 1876. otvorila stanica u Liču pronalazimo i stražare koji su živjeli na stanicama. Prvi među njima su Aleksandar Srues i Marija Daraši koji su dobili kćerku Ernestinu Josipu Gisellu 1876. godine. Budući da je ova pruga građena sredstvima iz Ugarske,

¹³³ Hrvatske tehnička enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, *Posjećeno: 25. srpnja 2024.*

[Željeznica | Hrvatska tehnička enciklopedija \(Izmk.hr\).](#)

¹³⁴ Starčević, *Lič u XIX. stoljeću*, str. 172.

¹³⁵ Isto, str. 177.

dolazim do zaključka da su ovi stražari, moguće bili Mađari. Sljedeće se godine na stanici pojavljuju Antun Modrian i Matea Rački (Rački je iz Fužina) koji su dobili sina Eduarda. Zanimljivo je da su kumovi ove djece isto tako bili stražari na željezničkim stanicama. Moje je istraživanje ovdje stalo, ali vjerujem da se i dalje u knjigama može pratiti tko je sve živio na željezničkoj stanici u Liču. Iako je željeznica sada prolazila kroz Lič, ona mu nije dala posebnog značaja. Lič je i dalje ostao izoliran što se tiče cestovnih mreža jer su ga i novije, Jozefina te Lujzijana, zaobišle. Željeznica je svijet približila Ličanima koji su nekoliko desetljeća nakon, krenuli putem nje do Rijeke i Trsta pa dalje za Ameriku. No, ona nikada nije u gospodarskom smislu značajnije utjecala na Lič.

Slika 8: Izgradnja željeznice kod tunela Kobiljak¹³⁶

¹³⁶ Preuzeto iz knjige *Lič: Monografija* (str. 177).

8. Zaključna razmatranja

Ratni vihuri koji su zahvatili hrvatske prostore zbog osmanlijskih upada, obilježili su rano novovjekovnu povijest Liča koji se u izvorima spominje još u 14. stoljeću. Osim toga, ta su doseljavanja i danas ostala najpoznatija povijesna događanja u Liču. Prostrano polje i rječica koja njime protječe zasigurno su privlačili ljude da se nastane u ovim šumovitim krajevima. Prva poznata organizirana naseljavanja Liča dogodila su se početkom 17. stoljeća. Bili su to ljudi koje su ratne prilike onoga vremena dovele do južnih dijelova Gorskog kotara. Kroz rad pratimo njihov dolazak, ali i ostanak nekih obitelji sve do 19. stoljeća i današnjih dana. Izvlačenje podataka iz matičnih knjiga krštenih u razdoblju od 1848. do 1878. godine te njihovo analiziranje, omogućuje djelomičnu rekonstrukciju demografske slike Liča. Za potpunu bi trebalo istražiti i knjigu umrlih te vjenčanih.

U knjizi krštenih primjećujemo većinu prezimena koja se spominju u dolascima iz 1627. godine. Prema iznesenim podacima, broj stanovnika Liča u konstantnom je rastu od 18. stoljeća. Osim o demografskim kretanjima i pitanjima, iz matičnih knjiga saznajemo puno o ljudima i njihovim životima. Lič je živio od rada na polju, a druga se zanimanja među očevima i kumovima nalaze u manjem broju, ali treba istaknuti šumare i kovače. Više su veza Ličani održavali s Primorcima nego sa susjednim Fužinarcima, čemu je posvećeno jedno poglavlje. Izgradnja pruge kroz Lič koja se odvijala od 1871. do 1873. godine, dala je dodatnu dimenziju ovome istraživanju. Upravo se u tom periodu broj rođene djece naglo povećava, a matice obiluju novim ljudima. Najviše se rođenja dogodilo u prvoj polovici godine (72%), a broj začeca je najveći bio u periodu od travnja do rujna što ukazuje da se većina začeca odvijala u proljeće i ljeto, a zimi su ona bila dosta rjeđa. Takvo je stanje u Liču prisutno ponajviše zbog klimatskih razloga, ali i društveno – religioznih normi. Imena su se najčešće dodjeljivala prema katoličkom kalendaru, a rjeđe prema roditeljima ili kumovima. Višestrukih je imena malo što ukazuje na prevladavanje ruralne dimenzije žitelja samog sela. To je svakako u skladu s zanimanjima koja se pojavljuju jer više od 90% svih roditelja i kumova jesu zemljoradnici i isključivo od toga žive. Kod analize ritma rađanja, uočeno je da je najviše majki imalo odgođeno začecje što znači da je od vjenčanja do prvog poroda prošlo više od godine dana. Pri odabiru kumova je vidljivo da je mjesto prvog kuma bilo rezervirano za istaknutije žitelje Liča, dok je ono drugo bilo namijenjeno članovima obitelji i to u većoj mjeri, očevoj obitelji.

Ovim radom nastojim dodatno osvijetliti povijest Liča i njegova stanovništva. Okosnicu rada čini istraživanje provedeno na matičnim knjigama krštenih koje je prvo takve vrste za

povijesnu građu Liča, a njime sam otvorio put mogućim daljnjim analizama demografskih procesa koji su oblikovali Lič te cijeli Gorski kotar. Razdoblje od 18. do 20. stoljeća je jako utjecalo na demografiju Liča i Gorskog kotara kojima su nove ceste i željeznice u gospodarskom smislu puno značile, a zatim i u demografskom koji je za Gorski kotar bio od posebne važnosti. No, pokazalo se da nove prometnice Goranima ne donose ipak preveliku korist, pa su one zapravo naposljetku doprinijele lakšem masovnom iseljavanju iz Gorskog kotara koje je uslijedilo koncem 19. stoljeća. Ipak, druga polovica 20. stoljeća donosi posljednju demografsku revitalizaciju ovog prostora koji od tada nije izašao iz negativnih demografskih trendova.

9. Bibliografija

Ardalić, Nikola. *Životu Pazinu u drugoj polovici 19. stoljeća prema matičnim knjigama*, Pula, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2019. (diplomski rad)

Berteau, Camille, Gourdon, Vincenti Robin-Romero, Isabelle. *Godparenthood: driving local solidarity in Northern France in the Early Modern Era. The example of Aubervilliers families in the sixteenth–eighteenth centuries*, *The History of the Family*, 17/4 (2013), str. 452 - 467.

Bertoša, Miroslav. *Izazovi povijesnog zanata. Lokalna povijest i sveopći modeli*, Zagreb, Izdanja Antibarbarus, 2002.

Bertoša, Slaven. *Život i smrt u Puli. Starosjedioci i doseljenici od XVII. do početka 19. stoljeća*, Pazin, Udruga Matice hrvatske Istarske županije, 2002.

Blaženić, Marko. *Stanovništvo Sv. Jelene u drugoj polovici 18. i u 19. stoljeću*, Pula, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2022. (diplomski rad)

Bogović, Mile. „Senjsko sjemenište te Visoko filozofsko i teološko učilište u njemu 1806.–1940.“, *Senjski zbornik* 33 (2006), str. 193-216.

Crnić Novosel, Mirjana. „Govor Liča“, *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, vol. 42, br. 2 (2016), str. 333-352.

Doblanović, Danijela. *Sezonska kretanja začeca/rođenja župe Svetvinčenat u 18. st.*, *Povijesni prilozi* vol. 31, br. 43(2012), str. 217-233.

Doblanović, Danijela. *Žrvanj života: Stanovništvo Savičente od početka 17. do početka 19. stoljeća*, Zagreb, Srednja Europa, 2017.

Doblanović, Danijela. „Povijesno demografske crtice o stanovništvu župe Čepić (1782. – 1861.)“, *Tabula* 12, 2014, str. 89-104.

Doblanović, Danijela i Mogorović, Crljenko, Marija. „Kumovi na krštenju i svjedoci na vjenčanju u Istri od 15. do 17. stoljeća, Anali Dubrovnik“, 56/2 (2018), str. 413-435.

Doblanović, Šuran, Danijela i Mogorović, Crljenko, Marija. *Matična knjiga krštenih župe Umag (1483. – 1643).*, Pazin, Državni arhiv u Pazinu, 2019.

Doblanović, Šuran, Danijela. „Osobna imena u Istri od druge polovice 15. do kraja 19. stoljeća“, u: *Religio, fides, superstitiones...: o vjerovanjima i pobožnostima na jadranskom prostoru*, ur. Marija Mogorović Crljenko i Elena Uljančić-Vekić, Poreč: Zavičajni muzej Poreštine – Museo del territorioparentino, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli – Filozofski fakultet, Državni arhiv u Pazinu, 2017., str. 213-237.

Dubrović, Ervin. „Iseljavanje iz Gorskog kotara“, u: *Veliki val: Iseljavanje iz srednje Europe u Ameriku 1880. - 1914.*, ur. Ervin Dubrović, Rijeka, Muzej grada Rijeke, 2012.

Feletar, Petar. *Hrvatske povijesne ceste: Karolina, Jozefina i Lujzijana: prometno-geografska studija o povezivanju Kontinentalne i Jadranske Hrvatske*, Zagreb – Samobor, Meridijani, 2016.

Hirc, Dragutin. *Gorski kotar: slike, opisi i putopisi*, Rijeka, Tiskara Rijeka, 1993., (pretisak izdanja iz 1898.)

Hrkać, Davorin. „Demografski razvoj Broda 1869. – 1890. godine“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, vol. 41, br. 1 (2009), str. 267-303.

Kauzlarić-Andrić, Neda (ur.). *Fužine*, Fužine – Rijeka, Odbor za proslavu 200-godišnjice škole Fužine, Mjesna zajednica Fužine i Izdavački centar Rijeka, 1985.

Laszowski, Emilij. *Gorski kotar i Vinodol*, Zagreb, Matica hrvatska, 1923.

Lešić, Pustijanac, Lea. *Životni ciklus vodnjanske župe: krštenja, vjenčanja i smrti u 19. stoljeću*, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2016. (diplomski rad)

MogorovićCrljenko, Marija. *Nepoznati svijet istarskih žena – Položaj i uloga žene u istarskim komunalnim društvima: primjer Novigrada u 15. i 16. stoljeću*, Zagreb: Srednja Europa, 2006.

Muzur, Amir., „Istarski sveti Rok: od zaštitnika od kuge do zaštitnika od kolere“, u: *Epidemične bolesti v Istri 19. in 20. stoletju / Lemalattieepidemiche in Istria tra '800 e '900 / Zarazne bolesti u Istri tijekom 19. i 20. stoljeća*, Ante Škrobonja (ur.), Koper, Humanistično društvo Histria, 2010., str. 69-78.

Rački, Andrija. *Iz prošlih dana općine Lič i Fužine*, Rijeka, Narodna štamparija, 1946.

Radola, Tea. *Stanovništvo Barbana prema matičnim knjigama XIX. stoljeća*, Pula, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2016. (diplomski rad)

Renka, Helena. *Župa Fužine - demografska analiza matičnih knjiga krštenih (1725.-1802.)*, Rijeka, Sveučilište u Rijeci, 2021. (završni rad)

Salamun, Lea. *Stanovništvo župe Čepić u drugoj polovici 19. stoljeća*, Pula, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2023. (diplomski rad)

Salihović, Davor., „Rođenja i krštenja u Labinu od 1861. do 1871.“, *Vjesnik istarskog arhiva*, 20 (2013), str. 85-111

Sekulić, Ante. „Prilozi za povijest naselja i župe Lič“, *Croatica Christiana periodica*, vol. 5, br. 8 (1981), str. 14-35.

Skenderović, Robert., „Stanovništvo Gorskog kotara u ranome novom vijeku i 19. stoljeću – od predmodernog društva do prvih promjena uzrokovanih modernizacijom“, *Problemi sjevernog Jadrana*, 21(2023), str. 61-78.

Starčević, Dražen (ur.), *Lič: Monografija*, Lič, Etnografska udruga „Sv. Juraj“ Lič, 2024.

Stipetić, Vladimir i Nenad Vekarić, *Povijesna demografija Hrvatske*, Zagreb – Dubrovnik, Zavod zapovijesne znanosti HAZU, 2004.

Šimunović, Petar. „Odlike hrvatskih prezimena“, *Folia onomastica Croatica*, 6 (1997), str. 147-157.

Turkalj, Jasna. *Pravaški opredijeljeno svećenstvo Senjsko-modruške biskupije na saborskim izborima 1881. godine*, *Croatia Christiana periodica*, vol. 29, br. 56 (2005), str. 105-119.

Vekarić, Nenad. *Pelješki rodovi (A-K)*, (Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 1995.

Vekarić, Nenad, Irena Benyovsky, Tatjana Bukljiš, Maurizio Levak, Nikša Lučić, Marija Mogorović, i Jakša Primorac. *Vrijeme ženidbe i ritam poroda (Dubrovnik i njegova okolica od 17. do 19. stoljeća)*, Zagreb-Dubrovnik: HAZU, 2000.

Vekarić, Nenad i Božena Vranješ-Šoljan, „Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, 47 (2009), str. 9-62.

Vranješ – Šoljan, Božena. „Prvi opći popis stanovništva u Habsburškoj Monarhiji iz 1857.: Konceptija, metodologija i klasifikacija popisnih obilježja“, *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 40, 2 (2008), str. 517-543.

Zuprić, Monika. *Nevidljivi žig: nezakonita djeca Tara, Vabriga i Frate u 18. i 19. stoljeću*, Zagreb, Srednja Europa, 2019.

Internetske stranice:

1. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. – stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima., Državni zavod za statistiku, Preuzeto: 22. srpnja 2024.

2. Familysearch; Records: Croatian churchesbooks,
<https://www.familysearch.org/en/> Posjećeno: 8. ožujka 2024.

3. Hrvatske tehnička enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Posjećeno: 25. srpnja 2024. [željeznica | Hrvatska tehnička enciklopedija \(lzmk.hr\)](https://www.lzmk.hr/).

4. Krmpoćani. *Hrvatska enciklopedija mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. - 2024. Posjećeno: 17. 6.2024.

<https://www.enciklopedija.hr/clanak/krmpocani>.

10. Sažetak

U početku rada upoznajemo se s prošlošću Liča. Znamenita su doseljavanja u Lič koja su se odigrala 1605. godine i 1627. Tada se naselje Lič seli s istočne strane Ličanke na onu zapadnu. Krajolik mjesta je obilježen poljem, šumom, ali i visokim vrhovima. Ovim su posjedima upravljali grofovi Zrinski sve do propasti te obitelji u 17. stoljeću. Lič je teritorijalno pripadao Hreljinu, a crkveno župi Drivenik. U Liču su od 17. stoljeća bile prisutne pilane, mlinovi, talionice i kovačnice. Pretpostavlja se da su ovdje postojali rudnici. Uz šumarstvo i poljoprivredu, ovo su bile glavne gospodarske grane Liča. Slično stanje nalazimo i u 19. stoljeću na koje se odnosi provedeno istraživanje. Od 18. stoljeća, Lič potpada pod općinu Fužine u svakom smislu. To je mjesto zbog izgradnje Karolinske ceste 1727. godine, dobilo na važnosti. Od 1809. godine, postoji samostalna župa Lič, a prvi je župnik bio Mate Miloš Hreljanin. Mate Brušija svoje je župnikovanje započeo 1844. godine, a moje istraživanje kreće od 1848. godine do 1878. Matične knjige krštenih analizirane su u središnjem djelu rada. Prije toga, čitatelji su upoznati s razvojem povijesne demografije kao historiografske discipline u 20. stoljeću i kako je takav razvoj utjecao na istraživanje matičnih knjiga. U glavnom dijelu rada donose se brojčani pokazatelji provedenog istraživanja, sezonski raspored krštenja i začeca, analiza imena krštenih, ritam rađanja djece, nezakonita djeca, blizanci, kumovi, zanimanja očeva i kumova, prezimena i kućni brojevi, a sve to s naglaskom na primijećene specifičnosti Liča. U Liču se u istraženom periodu rodilo ukupno 2142 djece i to 1107 muške (51,6%) i 1035 ženske djece (48,6%). Žitelji Liča kroz povijest su ulazili u sukobe sa svojim susjedima Bribircima oko sjenokoša. Zbog istih su se razloga, sukobljavali i s Grižancima. To nam svjedoči kako su Ličani imali stalnije veze sa svojim primorskim susjedima nego s ostatkom Gorskog kotara. Kroz rad su spomenuti mnogi ljudi koji su obilježili ovo razdoblje. Dinamičnost dolazaka novih ljudi se povećala u godinama izgradnje željezničke pruge kroz Lič koja je spajala Karlovac s Rijekom. Spominju se mjeritelji, radnici i stražari na željezničkoj stanici u Liču koja se otvorila 1876. godine. U cestovnom je smislu, Lič ostao izoliran u 19. stoljeću, dok su Karolina, Lujzijana i Jozefina neka druga mjesta Gorskog kotara povezala s Primorjem.

Ključne riječi: Lič, novi vijek, Matične knjige krštenih, Gorski kotar, 19. stoljeće, povijesna demografija, imena i prezimena

11. Summary

At the beginning of the paper, we are introduced to the past of Lič. Significant are the immigrations to Lič that took place in 1605. and 1627. At that time, the settlement of Lič moved from the eastern side of Ličanka to the western one. The landscape of the place is marked by fields, forests, but also high peaks. These estates were managed by the Counts of Zrinski until the ruin of this family in the 17th century. Lič territorially belonged to Hreljin, and ecclesiastically to the parish of Drivenik. From the 17th century, sawmills, mills, smelters and forges were present in Lič. It is assumed that there were mines here. Along with forestry and agriculture, these were the main economic branches of Lič. A similar situation can be found in the 19th century, to which the conducted research refers. Since the 18th century, Lič has been part of the municipality of Fužine in every sense. Due to the construction of the Karolina road in 1727., this place gained importance. Since 1809., there has been an independent parish of Lič, and the first parish priest was Mate Miloš Hreljanin. Mate Brušijabegan his pastorate in 1844., and my research begins from 1848. to 1878. Baptismal registers are analyzed in the central part of the paper. Prior to this, readers were introduced to the development of historical demography as a historiographical discipline in the 20th century and how such a development influenced the research of civil registers. The main part of the paper presents numerical indicators of the conducted research, seasonal schedule of baptism and conception, analysis of the names of the baptized, the rhythm of child birth, illegitimate children, twins, godparents, occupations of fathers and godparents, surnames and house numbers. A total of 2142 children were born in Lič in the investigated period, 1107 male (51,6%) and 1035 female children (48,4%). Throughout history, the inhabitants of Lič have entered into conflicts with their neighbours from Bribir over haymaking. For the same reasons, they also clashed with the people from Grižane. This testifies to the fact that the people of Lič had more permanent ties with their coastal neighbor than with the rest of Gorski Kotar. Through the paper, many people who marked this period were mentioned. The dynamics of new arrivals increased in the years of construction of the railway line through Lič that connected Karlovac with Rijeka. Surveyors, workers and guards at the railway station in Lič, which opened in 1876, are mentioned. In terms of roads, Lič remained isolated in the 19th century, while Karolina, Lujzijana and Jozefina connected some other places in Gorski Kotar with the coast.

Keywords: Lič, modern age, Registersofbaptisms, Gorski kotar, 19th century, historicaldemography, namesandsurnames